

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

КАФЕДРА МІЖНАРОДНОГО ТА ЄВРОПЕСЬКОГО ПРАВА

**«ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОВИХ СИСТЕМ
В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ»**

Збірник матеріалів
Круглого столу
(м. Одеса, 10 лютого 2023 року)

2023

УДК : 340.116-044.922(477)+341.31: (316.48:623.44)

*Друкується за наказом в.о. ректора Національного університету
«Одеська юридична академія» М. Р. Аракелян
(наказ № 362 – 41 від 07.02.2023)*

Відповідальний редактор –

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного та європейського права **Бехруз Х. Н.**

Укладачі:

Бехруз Хашматулла Набієвич – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного та європейського права НУ «ОЮА»;

Сурілова Олена Олексіївна д.ю.н., професор кафедри міжнародного та європейського права НУ «Одеська юридична академія»;

Акіменко Юлія кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права НУ «ОЮА»;

Грушко Мальвіна Валеріївна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права НУ «ОЮА».

Матеріали видано в авторській редакції. Повну відповідальність за достовірність та якість поданого матеріалу несуть учасники круглого столу, їх наукові керівники, які рекомендували матеріали до друку.

Адреса редколегії:

Національний університет «Одеська юридична академія», кафедра міжнародного та європейського права, м. Одеса, 65009, вул. Фонтанська дорога, 23.

Тел. +38(048)719 8685

«Трансформація правових систем в умовах збройних конфліктів»: Круглий стіл, 10 лютого 2023 року, м. Одеса: збірник матеріалів круглого столу. Одеса. НУ «ОЮА», кафедра міжнародного та європейського права, 2023. 108 с.

© НУ «Одеська юридична академія», кафедра міжнародного та європейського права, 2023

Секція № 1.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОВИХ СИСТЕМ: ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

БЕХРУЗ Хашматулла

*д.ю.н., професор, завідувач кафедри міжнародного
та європейського права*

Національного університету «Одеська юридична академія»

ФІЛОСОФІЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ПРАВНИКІВ

Часом відліку формування сучасної наукової дисципліни «Філософія міжнародного права» прийнято вважати публікацію у 1961 р. англійським філософом-правником Г. Хартом праці «Концепція права». Безумовно, філософи, теоретики міжнародного права ще до 1961 р. розглядали концептуальні та нормативні проблеми міжнародного права, наприклад, Г. Кельзен, Дж. Брайерлі, Г. Лаутерпахт та ін. Тим не менш, до порівняно недавнього часу у філософії права спостерігалася тенденція зверхнього ставлення до філософського осмислення проблем міжнародного права [1], що спричинило науковий дисбаланс і явний пріоритет вузьких спеціальних досліджень у цій сфері. І як наслідок, філософія міжнародного права значно менш розвинена, ніж, наприклад, філософія кримінального права. Тому цілком обґрунтовано наголошується, що через тривалий період «філософської зневаги» до цієї галузі наукових знань з боку міжнародного права, вона перебуває на ранній стадії формування [2, с. 1].

Яке коло питань входить у предмет філософії міжнародного права? Слід зазначити, що філософи права протягом останніх шістдесяти років активно займаються тим, що можна умовно назвати концептуальними питаннями, серед яких: юридичні міркування про поняття, що є невід'ємними складовими розуміння права, серед яких влада, обов'язок та примус та ін., а

також над питаннями про цінності, які мають бути покладені в основу права та у світлі яких його слід оцінювати та реформувати, найголовніші серед яких справедливість, свобода, рівність, толерантність та ін. Ця тенденція спостерігається як у загальнотеоретичній юриспруденції, яка займається концептуальними та нормативними питаннями права загалом, так і у спеціальній юриспруденції, в якій було досягнуто значних здобутків у царині філософського дослідження галузевих наук.

Філософія міжнародного права є галуззю спеціальної юриспруденції, яка охоплює як концептуальні, так і нормативні питання міжнародного права. Її предметне поле не є статичним, воно розширюється, трансформується. Так, у XX ст. філософські дослідження, пов'язані з міжнародним правом, загалом обмежувалося декількома питаннями політичної та моральної філософії, наприклад, питаннями справедливості. З початку XXI ст. відбувалося розширення предметного поля філософії міжнародного права у двох напрямках: 1) розробка проблем глобального політичного порядку, включаючи право власності на територію, біженців та міграцію, зміни клімату, міжнародну торгівлю, міжнародне правосуддя та ін.; 2) фундаментальні питання міжнародного права, від роздумів щодо природи звичаєвого міжнародного права – до верховенства права на міжнародному рівні [3].

Може виникнути питання: якщо філософія міжнародного права як галузь наукових знань нині перебуває на ранній стадії формування, на чому наголошує багато дослідників, то яким чином навчальна дисципліна, заснована на перманентному стані такої науки, може бути корисною для аспірантів та здобувачів освіти? Відповідь така: сучасний правник, більш того, правник-дослідник, має володіти не лише практичними компетентностями, але й ґрунтовними теоретичними знаннями, необхідними для розуміння природи і функцій права, змісту правових доктрин, принципів тощо. Нині в Україні спостерігається брак уваги до формування у здобувачів юридичної освіти цілісного світогляду правника та розуміння суспільної

місії, цінностей та значення правничої професії для утвердження верховенства права у сучасному демократичному суспільстві. Для подолання цієї проблеми мають бути модернізовані чи створені нові курси дисциплін загальнотеоретичного та філософського спрямування, у тому числі філософія права у різних її галузевих проявах, зокрема – філософія міжнародного права.

Автор цієї публікації здійснив моніторинг навчальних програм юридичних факультетів деяких зарубіжних університетів на предмет наявності в них дисципліни «Філософія міжнародного права». На підставі цього можна зазначити, що наразі провідні університети світу на юридичних факультетах започаткували курси з філософії міжнародного права. На них, здебільшого, досліджуються провідні теорії права у контексті їх застосування до широкого спектру діяльності, пов'язаної з міжнародним правом, наприклад, характер та роль звичайного права, правозастосування, транснаціональну владу, «жорстке» та «м'яке» право, права людини та міжнародну відповідальність (наприклад, Сіднейський університет, Австралія). Також поширеною є практика при формуванні переліку тем дисципліни «Філософія міжнародного права» включати лише ті, що стосуються проблем прав людини, зокрема, філософських підходів до прав людини, аналізу їх сильних та слабких сторін, пов'язати філософські дебати з прав людини з їх поточним станом та проблемами реалізації та захисту (наприклад, Університет Неймегена, Нідерланди).

В Україні також поширюється практика розробки курсів з філософії міжнародного права у закладах вищої освіти з підготовки фахівців за спеціальністю 081 «Право» та 293 «Міжнародне право». Заслуговує на увагу досвід Національного університету «Одеська юридична академія», де тривалий час на останньому курсі магістратури та у період навчання в аспірантурі викладається дисципліна «Філософія міжнародного права».

Як висновок щодо необхідності розширення філософських досліджень концептуальних та нормативних питань міжнародного права та включення

дисципліни «Філософія міжнародного права» до освітніх програм з підготовки правників, наведемо міркування автора одного з найновіших монографічних досліджень у цій сфері Д. Лефковця («Філософія та міжнародне право: критичний вступ», 2020) [4] щодо необхідності тлумачення міжнародного права крізь призму філософського світогляду:

1) філософія надає набір аналітичних інструментів для вирішення основних проблем міжнародного права; 2) обґрунтовує дотримання діючих міжнародних норм, принципів, правил з точки зору їх легітимності, справедливості. Так, якщо ці правила є належними з моральної точки зору, у міжнародних відносинах у суб'єктів є додаткові (і, можливо, більш переконливі) причини для їх дотримання, крім страху перед несприятливими наслідками за порушень. У випадках, де вони не відповідають загальновизнаним моральним стандартам, є причини їх зміни відповідно до цих стандартів; 3) філософські рефлексії не тільки учених-міжнародників, а й юристів-практиків, суддів, спонукають їх до моральних роздумів про сенс своєї діяльності, дозволяють визначитися з етичними позиціями, цінностями, які вони займають та поділяють з питань глобальної справедливості чи природи права та юридичних рішень.

Література:

1. Tasioulas J., Guglielmo V. Philosophy of International Law. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* / ed. E. N. Zalta. 2022. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/international-law/>
2. Besson S., Tasioulas A. Introduction. *The philosophy of International Law*. Oxford University Press, 2010. P. 1–32.
3. Follesdal A., Ratner R. Introducing David Lefkowitz's Philosophy and International Law. 2021. URL: <https://www.ejiltalk.org/introducing-david-lefkowitzs-philosophy-and-international-law/>
4. Lefkowitz's D. *Philosophy and International Law: A Critical Introduction*. Cambridge University Press, 2020. 225 p.

Doctor Viacheslav Tuliakov

professor of criminal law and criminology of National university «Odessa Law Academy» (Ukraine), visiting researcher of European and International Criminal Law Institute at University of Castilla La Mancha, visiting professor of «IE» University (Spain).

JUSTICE FOR VICTIMS IN TIMES OF WAR

International and national criminal law is a fundamental tool to protect human rights. New hybrid war challenges need to understand how global and regional imbalances and conflicts affected the Rule of Law. To understand how stable Criminal legal form and social care activity must be in a dissonance with developing public and social relations and processes, one should defy social control schemes from the field of international society, state, perpetrator, victim, and civil society attitudes through crime and abuse of power tendencies [1].

It is the fact that the diversification of criminal law enforcement understanding at the auspices of civil society cognitive mood, unifying sustainable or global development, has a chance to be resulted in a situation when state or individual (social group, state) assumes the right to abuse opponents, forming armed groups, with a tolerance of local restrictions on the freedom of movement that, as a basis for the right to revolt during the rebellion or aggressive war, undermining the idea of the legitimacy of power and wide spreading corruptive practices in the transitive development period.

Global and regional, political, social, and cultural imbalances and conflicts, communication stuffing affecting the rule of law, disorganize it and create a situation where essentially stable Criminal legal form and victimological redress should be in a dissonance with developing public and social relations and processes.

The notion (acceptance and understanding) of criminal law and victims' treatment differs at the levels of citizens, media, social groups and networks and

law enforcement officials. Moreover, it differs between victims and perpetrators, civil society and the state, media, and social networks at post-truth society.

The idea to share is whether we must develop on abovementioned background a theoretical model of war, crime, and international criminal justice from victimological perspectives.

The concept is quite simple: criminal justice shows the transition from absolute forms of public-law relationships to postmodern approach of nowadays with holistic system that essentially based on human rights primacy concept and basic human values landscape protection ideology in local and international level.

War consequences and Crime tendencies are the last Horsemen of Apocalypse that should be analyzed in connection.

«Justice» and «criminal law» were identified with the understanding of truth and justice. Now this extends to post truth concept of misuse of law erosive interpretation. Moreover, it gives theoretical background to interstates and mass misuses and abuses of power reflecting aggression, hybrid attacks, corruptive practices and political interests, peoples' attitudes, communicative and religion values at national and international levels of interaction.

In this regard, modern criminal policy is a tool to enforce criminal justice policy shift from obsolete forms of social relationships to the new legal framework of transnational public law.

It is more dynamic and flexible; it is in constantly change and contributes to breaking the legal forms and outdated stereotypes at the same time.

Unity and sovereignty mode is changed to the legality of international criminal law virtual relationships, where the production of certain types of criminal offenses is given to international society's universal jurisdiction scheme.

However, the last creates the discussed possibility of governmental transnational authorities and other supra-national actors influence on local legislative level by protection of their own interests (like proposed 'ad hoc tribunal' for Putin's aggression in comparison with usage of paragraph 2 of article 7 of European convention on protection of human rights, 1950).

Moreover, criminal responsibility and victims' compensation schemes on domestic and international level constitute mutual rights and obligations between state (legality and justice), offender (punishment), victims (fair treatment) and third persons (cognitive control) on crime commission.

Mutual rights mean that one should construct criminal norms to effectively modify forbidden human behavior only respecting all actors' needs.

Therefore, international crime victim status and rights should be analyzed, interpreted, and constructed from the point of view of international societies, governments, collective actors, local experts, law obedient citizens, law enforcement professionals and judiciary and perpetrators. It seems that we have not to make a choice between the law in force, the law in media, the law in minds, and the law in communications, but to find out a common portrait of international crime victim model through modern conditions of aggressive war in UA and describe and implement new rules regarding the usage of universal principle of justice for collective victims and societies too.

We argue that complex holistic approach based on mutual recognition of all parties' rights and obligations should give positive effort in combatting international and transnational crime and new law constructing as the result of new security paradigms based on internationalization of domestic laws. The shift for criminalizing non obeying with sanctions on the EU level is a strict argument for the abovenamed thesis.

This theoretical approach needs to carry out:

1. Formulating Human rights oriented theoretical approach of victimology means (concepts of legality, crime, and punishment regarding state of the victim on domestic, supranational, and international level).
2. Structural analysis of international, state, social, communicative, and cognitive approach to victims of aggression and international crimes common indicators through war and crime interrelationships background.

3. Formulating the Academic Tools Matrix as an instrument for collective and individual victims' treatment (dignity, sanctions, reparations, restitution, and compensation, right to self-destruction and self-defense).

That practice should be reflected as regard in the notion crime of genocide's corpus delicti [2] with special construction of individual and collective victim's notion in General part of Draft Criminal code of Ukraine addressing common ECHR judgement in the field [3].

Equality, legal certainty, proportionality, predictability, subsidiarity, legality as principles of criminal law and social and legal foundations of criminal policy should be considered exclusively in the vector of the primacy of human rights and security of the victim of a criminal offense, complementarity of coercion and decent treatment, compensation, restitution and rehabilitation, satisfaction, and guarantees of non-repetition of harm to victims of criminal offenses, taking into account public interests and requirements of courteous prevention of offenses. Thus, the final aim in Justice for Victims concept is to prepare a new theoretical background to Ukrainian criminal Law doctrine development as from its path to EU standards and ROL approximation, as from changes that war and crime «contributed» to civil society and state security narratives of nowadays.

References:

1. Tuliakov V. Victimology of intergovernmental aggression: theoretical and legal approach «Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 248-251.

2. Текст проєкту нового Кримінального кодексу України URL: https://newcriminalcode.org.ua/criminalcode?fbclid=IwAR0q8hlNML9Q4R_jZzBP0H9Kk6HEsVw4Jg-S2i5wr7BRopb9y76D9c_AVOE

3. ECHR, Case Drelingas v. Lithuania (N. 28859/16). Strasbourg 12 March 2019 URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-191702>

Мішина Наталія Володимирівна

*д.ю.н., професор, професор кафедри конституційного права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

**ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ
ЛЮДИНИ МІСЦЕВИМИ ОРГАНАМИ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ:
ПОСТАНОВКА ПИТАННЯ**

Події 2020 – 2022 років в Україні показали таку, що все більше зростає, роль органів місцевого самоврядування в усіх сферах суспільного життя. Не є винятком і захист прав людини та основоположних свобод. Особливо важливим це питання є в умовах збройних конфліктів. Тут вагому увагу для України набувають положення, розроблені органами Ради Європи.

Рада Європи приділяє значну увагу питанням захисту прав і основоположних свобод людини на Європейському континенті.

По-перше, постійно розширюється перелік прав, захист яких здійснюється відповідно до положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року – така динаміка наявна, виходячи з аналізу практики Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), а також до Конвенції 1950 року додаються відповідні протоколи.

По-друге, органи Ради Європи постійно здійснюють моніторинг виконання рішень (*judgements*) ЄСПЛ, і у разі виникнення проблем, - шукають можливості покращення ситуації.

На сучасному етапі, після прийняття рішення ЄСПЛ, Комітет Міністрів комунікує з державними органами у частині його реалізації.

Рішення ЄСПЛ є обов'язковим для виконання Україною відповідно до статті 46 Конвенції 1950 року. На національному рівні порядок виконання цих рішень регулюється Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», а також Законом України «Про виконавче провадження», іншими нормативно-правовими актами.

Чинне законодавство України передбачає, що з метою забезпечення відновлення порушених прав стягувача, крім виплати відшкодування,

вживаються додаткові заходи індивідуального характеру. Крім заходів індивідуального характеру, виконання рішень ЄСПЛ потребує також і заходів загального характеру.

Заходи загального характеру – це заходи, передбачені рішенням ЄСПЛ, спрямовані на усунення можливості аналогічного порушення щодо інших осіб (виправлення порушеного права).

Заходами загального характеру є заходи, спрямовані на усунення зазначеної в рішенні системної проблеми та її першопричини, зокрема:

- внесення змін до чинного законодавства та практики його застосування;
- внесення змін до адміністративної практики;
- забезпечення юридичної експертизи законопроектів;
- забезпечення професійної підготовки з питань вивчення Конвенції та практики суду прокурорів, адвокатів, працівників правоохоронних органів, працівників імміграційних служб, інших категорій працівників, професійна діяльність яких пов'язана із правозастосуванням, а також з триманням людей в умовах позбавлення свободи;
- інші заходи, які визначаються - за умови нагляду з боку Комітету міністрів Ради Європи - державою-відповідачем відповідно до рішення з метою забезпечення усунення недоліків системного характеру, припинення спричинених цими недоліками порушень Конвенції та забезпечення максимального відшкодування наслідків цих порушень (стаття 13 Закону).

Більшість з цих заходів може бути реалізована на місцевому рівні, особливо зусиллями органів місцевого самоврядування.

Муніципальна реформа в Україні зараз, на жаль, не відбувається, з урахуванням об'єктивної неможливості її проводити. Коли продовження заходів з децентралізації публічної влади знов стануть не одною з другорядних, а одною з основних функцій Української держави, доцільним

було б скоригувати концептуальні документи про поточний етап муніципальної реформи. Одним з напрямів, які можуть бути внесені при цьому коригуванні, є приділення уваги виконанню рішень Європейського Суду з прав людини місцевими органами публічної влади, у першу чергу – органами місцевого самоврядування.

Трансформація української системи права у цьому напрямі сприятиме подальшій розбудові демократії, розвитку національного конституційного законодавства – точніше, одного з найважливіших його інститутів – інституту прав і свобод людини і громадянина. Варто зауважити, що питання виконання рішень Європейського Суду з прав людини місцевими органами публічної влади майже не розробляються в європейській науці конституційного права. А тому, активність українських дослідників у цьому напрямі матиме значення не лише на національному, але й на європейському рівні. Це один з тих випадків, коли наука конституційного права може «йти в ногу» з європейською юридичною наукою.

Неугодніков Андрій Олександрович

*Заслужений юрист України, к.ю.н., доцент кафедри адміністративного
і фінансового права*

Національного університету «Одеська юридична академія»

Гребенюк Дмитро Олегович

*асистент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПРИНЦИПІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

У цій науковій роботі розглядаються принципи адміністративного права Європейського Союзу, їх тлумачення і значення для сучасного правового поля, проведено порівняльний аналіз принципів адміністративного права

Німеччини, а також Великобританії. Наведено суттєві відмінності, як у джерелах, так і в їхньому тлумаченні та інтерпретації. Зроблено висновок про унікальність національних правових систем, що перешкоджає інтеграції в уніфіковане правове середовище.

Позначення принципів позицій держав Європейського Союзу у законодавстві країн - учасниць як реакція на відповідні соціально-політичні зміни зміцнило публічну владу у країнах - учасницях та вплив Європейського Союзу на міжнародній арені. Але принципи адміністративного права, будучи фундаментом, основою для адміністративного законодавства країн-учасниць, каркасом, що обмежує діяльність публічної адміністрації, у тому числі й установ «децентралізованої» адміністрації та метою діяльності органів та посадових осіб країн, мають різне походження та інтерпретацію. Суттєві відмінності ми можемо спостерігати у таких країнах як Німеччина та Великобританія, як яскравих представників різних правових сімей їх відрізняє не лише підхід до принципів права, а й їхні джерела. Як предмет дослідження ми розглянемо значення принципів пропорційності, захисту правомірних очікувань та рівності, їх тлумачення в прецедентах, постараємося виявити спільне та приватне у правозастосовній практиці щодо предмета дослідження та припустити, який підхід допоможе гармонізувати адміністративне законодавство країн Європейського Союзу у майбутньому. Загалом необхідно відзначити ієрархію та взаємозв'язок принципів адміністративного права, як конституційних так і вироблених у судових рішеннях. Принципи взаємодоповнюють та посилюють один одного, дозволяючи комплексно підходити у розробці та впровадженні адміністративного акту. З погляду джерел адміністративного права у Європейському Союзі, це можуть бути як рішення Європейського суду, Європейської комісії чи Європейського суду з правами людини. Перелічені органи мають достатню компетенцію, щоб закладати основи майбутнього розвитку уніфікованої правової системи Європейського Союзу. Головна

мета, це матеріальне втілення сутності договору Європейського Союзу з метою зміцнення союзу країн - учасниць.

Слід наголосити, що одним з основних принципів Європейського співтовариства та Європейського суду з прав людини є принцип пропорційності. Цей принцип означає, що зміст та форма адміністративної діяльності має відповідати її меті.

Європейський Суд розробив цей принцип, зокрема для справ, що стосуються покарань за невідповідність ліцензій системам експорту та імпорту товарів. У прецеденті у справі № 21/85 між A. MAAS & CO. та BUNDESANSTALT FUR LANDWIRTSCHAFTLICHE MARKTORDNUNG. Суд встановив, що накладення даного виду санкцій за порушення основного зобов'язання є допустимим у тому випадку, якщо шкода завдано всієї безпеки, однак накладення такої ж санкції за другорядне зобов'язання надмірно суворою мірою [1].

Конституційний суд Німеччини дійшов до висновку, що принцип пропорційності порушено нормою, згідно з якою, безробітний громадянин втрачає право вимоги пільг безробітного на два тижні, якщо йому не вдалося повідомляти центр зайнятості про його поточний статус у встановлені інтервали часу. Подібні справи ілюструють розуміння принципу пропорційності у країнах-учасницях Європейського Союзу. Застосовний понятійний апарат включає також такі формулювання як надмірно обтяжливий та не пропорційний. І це свідчить про сутність принципу: повноваження суду ретельно вивчати чи виправдовував результат використані кошти. Цей принцип ділиться на два складових його компонента. Наприклад у Німеччині, щоб пройти тест пропорційності міра має бути припустимою, що означає що саме цей захід може сприяти досягненню мети. Іншим вимогам до міри є її потреба. Це означає, що найменш обмежуючий або жорсткий з можливих засобів має бути застосований адміністративним органом.

Іншим стовпом Європейського адміністративного права є принцип рівності. В силу того, що цей принцип знайшов пряме закріплення у статті 6 Договору про Європейський Союз, його складніше сформулювати з національного законодавства[2].

Європейський суд з прав людини формував подібну позицію протягом багатьох років. По-перше щодо адміністративного свавілля, актів самоврядування: відмінності у зверненні не можуть вважатися підґрунтям для дискримінації яка заборонена, допоки вони випадкові. Таким чином, принцип рівності асимілюється із принципом пропорційності. Наприклад, у справі 114/76 *Bela Mühle v Grows-Farm* Європейський суд з прав людини вирішив, що зобов'язання певної групи купувати за непропорційною ціною стало причиною дискримінаційної дистрибуції цін між різними агропромисловими секторами. Пізніше з'явилася формула для рівного захисту: відмінності мають бути такого типу та значення для того, щоб виправдати диференціацію [3].

Принцип захисту правомірних очікувань у Європейському Союзі був сформульований у справах, що стосуються скасування адміністративних актів. В даній правовій системі цей термін має інше походження: він пов'язаний з процесуальними гарантіями природного правосуддя, зобов'язанням діяти справедливо[4]. У Великій Британії скасування адміністративного акта залежить виключно від того, чи мив суб'єкт владних повноважень відповідні повноваження.

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що національні правові системи країн Європейського Союзу є унікальними, індивідуальними у своїй історії та правозастосовної практики. І хоча законодавство Європейського Союзу прагне гармонізації та уніфікації. Принципи, які розвиваються в одній країні протягом сотень років, не варто змішувати з іншими подібними принципами. Можливо, для зміцнення єдності правового поля країн Європейського Союзу необхідно запровадити узагальнену гнучку інфраструктуру норм, що включає, як загальноприйняті принципи, так і

національні, з урахуванням цілей та потреб сучасного суспільства, та надати кожній країні право інтерпретувати їх у контексті ситуації, поточного правового становища суб'єктів, права та обов'язки яких вони зачіпають.

Література:

1. A. MAAS & CO. v. BUNDESANSTALT FUR LANDWIRTSCHAFTLICHE MARKTORDNUNG. 27.11.1986. C.- 21/85. URL: <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&num=C-21/85>
2. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union - Consolidated version of the Treaty on European Union - Protocols - Declarations annexed to the Final Act of the Intergovernmental Conference which adopted the Treaty of Lisbon. 13.12.2007. URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/teu_2012/oj
3. Bela Mühle v Grows-Farm. 5.07.1977. C. 114 – 76. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61976CJ0114>
4. Robert Thomas. Legitimate expectations and proportionality in administrative law. Hart Publishing, 2000. P. 62.

Pavel Voitovych

*Associate Professor of the Department of International and European law,
PhD, Professor of International Personnel Academy
National University «Odesa academy of law»*

CIVILIZED STATE POLICY IN THE ERA OF GLOBAL TRANSFORMATIONS

Everything in politics starts with a person. Any state policy (internal or foreign) starts with a person.

Today, the morning of the entire civilized world begins with news about the war in Ukraine; the civilized world simply cannot stay away. The entire civilized

world consists of people who make up a society being open and free. The civilized world is not always reflected by the activities of politicians and leaders of a country. The question is: who actually represents a state, who stands behind the general course of a state in international affairs (i.e. foreign policy), who determines it? Do states really choose peaceful coexistence and international cooperation? Do states choose development? Is the development of humanity considered as the aim of international law? The study of such questions is currently open, incomplete, and looking for the truth it is worth returning to the phenomenon of a human - creator and creature.

Someone may note that it is not appropriate to talk about human rights, freedoms, values, human dignity, humanity, civilization...when thousands of people have been killed by russian aggressor, when the war continues together with its terror and destruction, destruction of everything including human consciousness. However it is definitely necessary to talk about this and to write. The horror that is happening, again and again returns to eternal questions, and science is always about life and for life.

It is well known that a state is a political form of government organization, which is characterized by sovereign power, political and public character, a system of specially created bodies that carry out political, ideological and economic management of society in a certain territory. States are subjects of international law and actors of world politics.

The issue of the specificity of a state as an actor of world politics is actualized due to the changes taking place in the modern political system of the world. There is no doubt that modern system of international relations is being transformed. The world has become more complex and interdependent. Additional issues arise due to the diversity of states, because it is necessary to coordinate their policies and develop a common vision and means of solving global problems that have acquired universal significance and have gone beyond the interests of individual groups of people and states. The preservation of modern civilization and the survival of all mankind depend on the solution of global problems, on the solution of the

problems of managing world processes, and the means and methods which should be used.

The government represents its society. In fact, policy is made by the ruling group on behalf of the entire state. However, this does not mean the correspondence of its interests and views to the interests, views and values of a society. In such a case there is another question: if the society elected this government in a democratic way - through elections - then it is obvious that something is wrong with this society and it should transform itself, change something.

Not only Ukraine, but the entire world is in the process of transformation now. Everything is under transformation, especially people. Changes are always difficult, especially changes caused by war.

States are forced to respond to the changes taking place, but not all states respond to them adequately. They can either resist changes, or adapt to them, or try to set a certain development vector for changes. It depends both on certain capabilities and realities of the state, and on the choices made by its leaders or groups on behalf of the state, and certainly on a definite system of values or value guidelines.

The subject of law as a will is characterized by the ability to make legal decisions, i.e., to exercise one's legal choice, including international arena, as well as to implement these decisions. Such ability is possessed by the state (through authorized subjects) as a subject of international law.

Really it is impossible to imagine politics without an individual. Any state's policy should first of all be oriented to an individual, creating conditions for his/her development and existence, ensuring human rights and freedoms. We emphasize that everything in politics starts with a person: everything someone do, all political successes and failures have at their core a common main premise - the human factor, regardless of whether we are talking about one person or millions of people. Within the democracy, in open society, politics is carried out for the people and through the people.

It is known that politics is an activity aimed at making significant decisions that affect the fate of the majority of people, communities, nations, and even all humanity. Politics is a certain higher form of social activity that requires an appropriate level of development of people engaged in it.

Politics as a result of exercising the right to choose, always reflects the situation in the state in the setting of its goals, in the choice of means and methods. It relies on the resources available to the state, on its personnel potential.

According to one of the universal definitions: politics is the art of managing the state.

Considering politics as an art we should turn to the definition of the term «civilization». The concept of civilization means that a society based on the principles of reason and justice.

It is quite logical that a civilized politician is someone who has a high level of consciousness, who has overcome selfish needs for power, material goods, and is able to understand the connections of society and manage them in the interests of this society.

Undoubtedly, civilized politics depends on the people who have the right to vote and exercise it. Democracy is essentially a procedure for selecting political leaders. However the people only elect a group of people who further make cardinal decisions without any popular participation. Although, democracy (as an ideal) is the unity of appropriately constructed freedoms and political institutions, the primacy of the individual over the state, and the most important thing is the people for whom democracy has become an internal need, a habit [1, p. 18]. Democracy as a value is the way not to end conflicts, but to their civilized, non-violent, non-destructive resolution [2].

And international law is also about this - about justice, about rights, about respect, about peace, about openness, about good faith and humanity - about Civilization.

The main content of modern transformation is the formation of universal human civilization. And therefore, when politics ceases to be civilized, it ceases to

be politics in its own sense. Politics is a development, a process, because it is an art. Civilized politics is about the ability to live together, to cooperate, respecting the others' right to choose.

The openness of a state, the ability to speak with the world the same language are the factors that acquire key importance in the era of transformations, they are the basis of an open, free society. In a free society all people act voluntarily, having the freedom to obtain resources to realize their potential. A free society lives by law and creates law itself.

Politics in the era of global transformations can only be civilized; otherwise it is not politics at all, but barbarism. And this is not about an open society, not about international law, not about respect for human rights, not about humanity and tolerance. Barbarian (Greek) is a derogatory term used to designate a person, a representative of a certain nation or tribe, who is actually or imagined to be at a pre-civilizational or lower civilizational level of development [3]. There is no international law for barbarism.

Politics is a process, development, development of a society, first of all; therefore, there is a hope that people who governs somehow, take into account the general interests of the state, that they are guided by universal human values and make their decisions in such a way that not to harm other people's rights and freedoms. But we should also remember that people themselves become «agents of change» [4]. If the person himself/herself does not take care of his/her rights and freedoms, does not defend them, then the state bodies are unlikely to do anything in this area.

In the process of human development, freedom becomes one of the absolute highest social values and the principle of human life. That is why freedom can serve as a criterion for human progress.

Thereby global transformations take place precisely around the issue of humanity, which is an indicator of civilization. First of all people are transformed. And everyone is responsible for himself/herself. This is the necessity which allows

people to live in open and free society; this is a guarantee of the development of humanity.

References:

1. Селіванов В. Право як сфера свободи. *Вісник Академії правових наук України*. № 1(24). С. 17-32.
2. Димитров Ю. Правова держава: перспектива чи сьогоднішній день? *Право України*. 1995. № 5-6. С. 12 -16.
3. Варвар /
<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B0%D1%80%D0%B2%D0%B0%D1%80>
4. Sen A. Development as Freedom / Sen A. Oxford: *Oxford University Press*, 1990. p. xii.

Сурілова Олена Олексіївна

*д.ю.н., професор кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Бурдюжа Олександр Миколайович

*аспірант кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

НАДАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ ЯК ФУНКЦІЯ МІЖНАРОДНОГО КОМІТЕТУ ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА

Початок ХХІ ст. характеризується суперечливими процесами, з одного боку - гуманізацією всіх сфер життя, підвищенням уваги до прав людини, зростанням значення міжнародно- правових норм та принципів, орієнтованих на людину, формуванням інститутів спрямованих на гарантування для кожної людини життя, відповідного людській гідності. З іншого з'являються нові виклики та екзистенційні загрози самому існуванню людства та правам кожної людини. Це, перш за все, міжнародні збройні конфлікти, які

регулярно виникають в різних куточках Земної кулі та призводять до масштабної гуманітарної катастрофи, порушень прав людини на людську гідність, виживання, життя. Трагізму ситуації надає неспроможність людини, за обставинами незалежними від неї самої, подолати кризу - забезпечити себе житлом, продуктами харчування, необхідними лікарськими засобами. Проблема набула нового сенсу у зв'язку з агресією Російської Федерації проти України, яка по-перше призвела до гуманітарної катастрофи, по-друге виявила декларативний характер та низку ефективність сучасного міжнародного права та діючих норм та стандартів щодо захисту прав людини [1]. В цих умовах вироблення механізмів поновлення права людини не просто на виживання, але на гідне життя є однією з найактуальніших проблем сучасної цивілізації, що має як внутрішньодержавний так і міжнародний характер. В цьому механізмі центральне місце займає право на гуманітарну допомогу. Незважаючи на те, що міжнародно- правові механізми надання гуманітарної допомоги формуються, починаючи з 1805 р., на сьогодні відсутнє усталене поняття «гуманітарна допомога» в законодавстві та правовій доктрині, що значно ускладнює розуміння права на гуманітарну допомогу, як одного з фундаментальних прав людини. Ми пропонуємо розуміти гуманітарну допомогу, як заходи з надання громадянам (цивільним або військовим) життєво необхідних предметів споживання (продуктів харчування, засобів гігієни, тощо) та /або притулку, та/або психосоціальної підтримки та освіти та/або медичних та транспортних послуг у разі стихійного лиха, техногенної катастрофи або збройного конфлікту, що здійснюються іноземними та вітчизняними донорами відповідно до принципів захисту з метою забезпечення життя з гідністю, або сприяння обороноздатності та мобілізаційній готовності країни [2]. Зазначимо, що це визначення сформульоване із урахуванням того, що право на гуманітарну допомогу виникає не тільки у зв'язку зі збройними конфліктами, але і у мирний час у зв'язку з катастрофами природного та техногенного походження.

Однією з найвпливовіших міжнародних організацій, яка опікується наданням гуманітарної допомоги є Міжнародний комітет Червоного хреста. МКЧХ є асоціацією, яка регулюється ст. 60 Цивільного кодексу Швейцарії. Для виконання свого гуманітарного мандату та місії МКЧХ має статус, еквівалентний статусу міжнародної організації, і має міжнародну правосуб'єктність у виконанні своєї роботи [3]. Міжнародно-правовий статус МКЧХ конкретизується Женевськими конвенціями, Додатковими протоколами до них і Статутом Міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, а також Міжнародними конференціями Червоного Хреста і Червоного Півмісяця. Його особливості визначаються тим, що він є компонентом Руху, до якого також входять національні товариства Червоного Хреста і Червоного Півмісяця і Міжнародна федерація товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця [4].

Міжнародно-правовий статус МКЧХ визначають його повноваження, які хоча і не визначені як такі у Статуті, однак витікають з його ролі. Відповідно до його Статуту (ст.4), роль Міжнародного комітету Червоного Хреста полягає у тому, щоб здійснювати організаційні, спостережні, регулятивні просвітницькі повноваження та повноваження підготовки кадрів.

Цей перелік є відкритим. МКЧХ виступає з будь-якою гуманітарною ініціативою, яка відповідає його ролі, а також розглядає будь-яке питання з метою запобігання стражданню, додержання гуманітарного права та універсальних гуманітарних принципів. Важливим для визначення міжнародно-правового статусу є наявність у МКЧХ привілеїв та імунітетів [3].

Аналізуючи повноваження МКЧХ, зазначимо, що на різних етапах його історії, акценти зміщувалися відповідно до ситуації яка склалася та проблем, які потрібно вирішувати. У зв'язку з катастрофічною гуманітарною ситуацією, яка склалася в Україні в результаті агресії Російської федерації і яка пов'язана з порушенням РФ вимог міжнародного гуманітарного права в

частині законів та звичаєв війни, масовим вчиненням звірств та жахів у місцях, які перебували під окупацією РФ [5], на сьогодні першочерговим завданням вбачається визнання законів та звичаєв війни політичним пріоритетом [6]. Ніякі політичні міркування не можуть відмінити або послаблювати дію правових норм, які отримали загальне визнання та закріплені в договорах, зокрема Женевських конвенціях та протоколах до них.

МКЧХ має діяти на випередження з метою мінімізації гуманітарної кризи та заздалегідь розробити механізми та підготувати інструменти забезпечення додержання міжнародного гуманітарного права. Для цього МКЧХ співпрацює з державами, сприяючи додержанню норм міжнародного гуманітарного права, проводячи консультування та навчання їх військовослужбовців, суддів, парламентарів і дипломатів міжнародному гуманітарному праву. Сторони конфлікту мають забезпечити розміщення у гідних умовах під правовим захистом військовополонених, запобігати жертвам серед цивільного населення, спричинення шкоди об'єктам цивільної інфраструктури. Превентивна діяльність також передбачає політичну волю держав проводити розслідування дій збройних сил, вивчати факти, пов'язані із заявами про порушення МГП з метою виявлення порушень та системних недоліків та коригування подальших дій. Міжнародний комітет Червоного хреста сприяє додержанню МГП шляхом відвідування місць утримання військовополонених, репатріації останків померлих, допомоги лікарням.

Для таких екстремальних обставин передбачається нейтральна і безпристрасна гуманітарна діяльність та мінімальні стандарти гуманності, яких необхідно дотримуватися під час збройного конфлікту. Ці норми мають застосовуватися всіма сторонами, незалежно від мотивів, по яких вони беруть участь у війні.

МКЧХ перш за все надає гуманітарну допомогу вразливим верствам населення, постраждалим внаслідок бойових дій, окупації, знищення

соціальної інфраструктури ворогом, тощо. Задля підтримки потерпілих від війни організовується будівництво тимчасових приміщень, де надається тимчасовий прихисток тим, хто цього потребує. Мешканці деокупованих територій отримують допомогу з відновлення житла. Гуманітарна допомога надається у вигляді евакуації населення з небезпечних районів.

Для ефективного надання гуманітарної допомоги жертвам збройних конфліктів необхідно вирішити питання щодо гуманітарного доступу до зони збройних конфліктів. Однак в сучасному міжнародному праві не закріплено безумовне зобов'язання сторін конфлікту надавати такий доступ. Відомі чимало випадків встановлення перешкод для гуманітарної допомоги та загрози безпеці гуманітарному персоналу. Переважання політичних інтересів та перебіг конфліктів перешкоджають безперешкодному руху гуманітарних операцій в окремих ситуаціях, де безпосередні напади та інші безпекові виклики створюють загрози для гуманітарних працівників[7]. В цьому випадку Міжнародний Комітет Червоного Хреста (МКЧХ) у взаємодії з Національним товариством зацікавленої країни чи зацікавлених країн здійснює координування допомоги.

Таким чином Міжнародний комітет Червоного хреста стояв у витоків запровадження гуманітарної допомоги в умовах збройних конфліктів та на сьогодні є однією з найбільш впливових організацій, яка виконує різноманітні функції в цій сфері, зокрема за ініціативою МКЧХ були прийняті основні конвенції та ініціюється вдосконалення законодавства в цій сфері.

Література:

1. Маланчук Т.В., Корощенко К.Р. Четверте покоління прав людини – погляд з 21 століття. *Молодий вчений*. 2022 № 6 (106) С. 90-93. С.93.
2. Бурдюжа О. М. Становлення та розвиток міжнародно-правового регулювання гуманітарної допомоги *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022.№11. С. 769-773. С. 772

3. Statutes of the International Committee of the Red Cross Adopted on 21 December 2017 URL: <https://www.icrc.org/en/document/statutes-international-committee-red-cross-0>
4. Statutes of the International Red Cross and Red Crescent movement URL: <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/statutes-en-a5.pdf>
5. Урядовий портал URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mvs>
6. International Committee of the Red Cross URL: <https://www.icrc.org/en/document/international-humanitarian-law-in-divided-world>
7. Гуманітарний доступ. під час збройних конфліктів: основні висновки URL: <https://www.genevacall.org/wp-content/uploads/2021/09/Article-Humanitarian-Access-UKR-converted.pdf>

Акіменко Юлія Юріївна

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПРИНЦИП ЕКСТЕРИТОРІАЛЬНОСТІ У ПРАКТИЦІ ЄСПЛ

Екстериторіальність або екстериторіальне застосування міжнародних та регіональних міжнародних договорів про права людини стосується визнання державами-учасниками, що положення цих договорів можуть бути застосовані до визначеної особи або групи осіб, які перебувають за межами території держав-учасниць, проте, на думку компетентного органу (міжнародної інстанції) зазначені у міжнародному договорі права особи мають бути захищені саме цим міжнародним договором, або ці права кореспондують до обов'язків держави-учасниці поза межами її суверенної території.

Комісія міжнародного права ООН пропонує тлумачити поняття екстериторіальної юрисдикції як «таке, що стосується здійснення

суверенного права або повноважень певної держави за межами її території», «таке, що стосується здійснення юрисдикції будь-якою державою на основі її внутрішнього права і в її власних національних інтересах, а не як застосування іноземного права чи міжнародного права» [1]. Поняття ж екстериторіальності відносно будь-якої держави – як «таке, що стосується сфери за межами її території, включаючи сушу, внутрішні води, територіальне море, а також дотичний повітряний простір. Ця сфера може бути частиною території іншої держави чи перебувати поза територіальною юрисдикцією держав, а саме у межах відкритого моря та дотичного до нього повітряного простору або у просторі космічному».

Стаття 1 Європейської конвенції з прав людини вказує на те, що зобов'язання держави поширюватимуться на кожного «в межах її юрисдикції». Таким чином, здійснення юрисдикції є критерієм та необхідною умовою для притягнення держави до відповідальності за порушення Конвенції. [2]

Проте Європейський суд з прав людини (надалі – ЄСПЛ) аналізуючи обставини по справі *Banković and others v. Belgium*, змінив своє ставлення до концепції розуміння юрисдикції лише територіально, зауваживши, що юрисдикція виникає також екстериторіально за виняткових обставин. У цій справі Суд визнав, що екстериторіальна юрисдикція може виникати у надзвичайних випадках коли держава здійснює ефективний контроль над певною іноземною територією і проживаючим на ній населенням в результаті воєнної окупації, мовчазної згоди або запрошення влади цієї іноземної держави і при цьому здійснює всі або частину публічних функцій, які зазвичай повинні здійснюватися владою.[3]

Прикладів спроб визначити екстериторіальність у практиці ЄСПЛ досить багато, а у світлі одного з знакових рішень для України (*Ukraine and the Netherlands v. Russia*) [4] та щоденних новин щодо окупації території України та порушення прав людини на цих територіях включаючи масову примусову депортацію, дослідження цієї правової конструкції є вельми

актуальним. Результатом різного розуміння юрисдикції та встановлення відповідальних осіб за порушення прав людини є підставою для великої кількості наукових досліджень як про недоліки підходу Суду, так і про наслідки встановлення єдиного підходу до розуміння, яким би міг користуватись Суд, щоб встановити більш узгоджене, усталене та принципове ставлення до екстериторіальної юрисдикції.

Для кращого розуміння особливостей застосування Судом принципу екстериторіальності слід також звернути увагу на інформаційно-тематичний листок «Екстериторіальна юрисдикція держав — учасниць Європейської конвенції з прав людини». [5] Відповідно до якого важливим для вивчення є питання про те, чи дії, які є підставою для скарг заявника, підпадають під юрисдикцію держави-відповідача та чи дійсно така держава відповідальна за зазначені дії згідно з Конвенцією. Суд додає, що питання чи дійсно держава відповідальна за вказані у скарзі дії є первісним та має бути вирішене Судом радше на етапі розгляду заяви по суті. Також Суд має провести розмежування між питанням юрисдикції в розумінні статті 1 Конвенції та питанням покладання відповідальності за заявлене порушення на державу-відповідача через її дії чи бездіяльність, причому останнє питання досліджується з точки зору сумісності заяви *ratione personae* з положеннями Конвенції. Суд зазвичай розглядає питання покладання відповідальності (*imputability*) та відповідальності (*responsibility*) як такі, що є нерозривно пов'язаними між собою; при цьому держава визнає свою відповідальність за Конвенцією лише у тому випадку, якщо заявлене порушення може бути поставлене їй у провину. Проте в деяких конкретних справах Суд з обережністю проводить розмежування між цими двома поняттями і розглядає їх окремо.

Саме у Рішенні по справі *Ukraine and the Netherlands v. Russia* у 2023 р. Суд встановив, що росія фактично контролювала всі території, які перебували в руках сепаратистів з 11 травня 2014 року через свою військову присутність на сході України та мала вирішальний вплив, яким вона

користувалась на цих територіях внаслідок своєї військової, політичної та економічної підтримки т.з. «днр» і «лнр». Суд встановив, що держава-відповідач мала значний вплив на військову стратегію сепаратистів, тобто вона постачала зброю та інше військове обладнання сепаратистам у значних масштабах, фінансувала їхні дії, а тому скарга України щодо подій, які відбулися в межах території, що перебувала під контролем сепаратистів з 11 травня 2014 року, які контролювалися рф, підпадає під юрисдикцію рф (екстериторіально).

Узагальнюючи усе вищезгадане слід відмітити, що Європейський суд з прав людини вирішуючи питання пов'язані із застосуваннями Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. виступає міжнародним арбітром для вирішення справ та надання відповідної правової оцінки, а його рішення суттєво впливають на процес імплементації міжнародного гуманітарного права.

Література:

1. Report of the International Law Commission on the work of its 58th session (2006), A/61/10. Annex E. Extraterritorial jurisdiction URL: <http://legal.un.org/ilc/reports/2006/2006report.htm>
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004
3. European Court of Human Rights. Banković and others v. Belgium and Others. Application No. 52207/99. Decision of 12 December 2001.
4. Judgement in the Case of «Ukraine and the Netherlands v. Russia», 25.01.2023 URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-7550165-10372782>
5. Extra-territorial jurisdiction of States Parties to the European Convention on Human Rights 2018 URL: https://www.echr.coe.int/documents/fs_extra-territorial_jurisdiction_eng.pdf

Димов Кирило Борисович

*аспірант кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Грушко Мальвіна Валеріївна

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ТИМЧАСОВОГО ЗАХИСТУ В РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА

Міжнародний збройний конфлікт між Російською Федерацією та Україною став каталізатором використання програми тимчасового захисту, яка була передбачена законодавством Європейського Союзу, а саме Директива ЄС 2001/55/ЄС про тимчасовий захист (далі – Директива) [2], ухвалена в ЄС ще 20 липня 2001 р. Головним фактором є те, що ця директива була вперше використана саме у 2022 році, тобто міграційна криза, викликана збройною агресією Російської Федерації, стала випробуванням на міцність для міграційного законодавства ЄС. 4 березня 2022 року Директива була запущена та почала діяти завдяки Рішенню Ради ЄС 2022/382 (далі - Рішення) [3].

Однією з країн, яка прийняла найбільше вимушених мігрантів з України стала Республіка Польща. Польські законодавці вимушені були адаптувати власне законодавство під багатомільйонний наплив людей і так, щоб воно відповідало стандартам ЄС. Проте без проблем, звісно ж, не обійшлося, і українці змогли відчути це на собі вже в перші дні міграції.

Згідно з інформацією, яка розміщена на сайті Уповноваженого з прав людини Верховної Ради України, громадяни України можуть перебувати в Польщі протягом 18 місяців починаючи з 24 лютого 2022 року, тобто дотримано мінімальну вимогу Директиви в один рік. Статус особи з тимчасовим захистом кардинально відрізняється від статусу біженця, адже процес оформлення відбувається набагато легше та простіше, а особа, яка

отримує такий статус, має можливість виїхати з країни у країну громадянства на відміну від другого випадку [4].

Статус тимчасового захисту надає право на освіту, медичне страхування і обслуговування, доступ до ринку праці, соціальну допомогу, дозвіл на проживання на період тимчасового захисту (на 1 рік з можливістю продовження), забезпечення житлом (заселення у центр для мігрантів чи надання засобів для проживання) [4].

Одним з факторів, які вплинули на функціонування системи тимчасового захисту, було те, що скасовувалась система, згідно з якою людина могла залишатись на території країн Євросоюзу протягом 90 днів кожні 180 днів. Тобто ті особи, які отримували статус тимчасового захисту, могли залишатися в Польщі набагато довше, ніж звичайні туристи, які подорожували в рамках безвізового режиму. У перші місяці війни система, яка, здавалося б, мала надати українцям низку прав та допомогти адаптуватися до проживання, не спрацювала так, як мала б спрацювати. Саме тому варто розглянути найголовніші проблеми, які виникли на той час.

Основним документом, який видавали польські державні органи українцям, які реєструвалися у цій державі, став PESEL. Це аналог Реєстраційного номеру облікової картки платника податків в Україні. Права, які отримали українці з PESEL:

1. Безкоштовна медична допомога;
2. Соціальні виплати для мігрантів;
3. Право на працевлаштування;
4. Право на відкриття банківського рахунку;
5. Право перебувати на території Польщі більше, ніж 90 днів [1].

Якщо перебування у Польщі вважається або вважалося легальним, особа отримує дозвіл на тимчасове проживання. Щоб його отримати, вона має подати клопотання. Після прийняття рішення про видачу дозволу на тимчасове проживання, особа має право проживати у Польщі впродовж 3 років від дати, що буде вказана у рішенні. Таке клопотання можна подати не

раніше завершення 9-місячного терміну від дати легального в'їзду до Польщі, але не пізніше, аніж впродовж 18 місяців, починаючи від 24 лютого 2022 р. (не пізніше 24 серпня 2023 р.) [5].

Головною проблемою є те, що PESEL не був підтвердженням надання статусу особи з тимчасовим захистом і, відповідно, українці не були внесені у всі необхідні бази даних та не визнавалися як ті, хто отримав тимчасовий захист, наприклад, у Нідерландах чи Франції. Таких осіб вважали звичайними туристами, і, відповідно, на них діяв принцип 90/180. Жодних довідок про підтвердження вищезазначеного статусу Республіка Польща не надавала, що не відповідало вимогам спільних правил ЄС, які були встановлені Директивою та Рішенням. Ця проблема перетворилась у ще більшу проблему, коли українці перебували на території Польщі більш ніж 90 днів, що було законним, а потім намагалися мігрувати на територію будь-якої іншої країни ЄС та ставали нелегалами, адже не мали там жодних документів про тимчасовий захист та вважалися особами, які порушили міграційні правила ЄС і, відповідно до внутрішнього законодавства ЄС, мали ризик бути депортованими в Україну.

На противагу цьому у осіб, які оформили відповідні документи в Польщі, було та є право одноразово повертатися на територію України терміном до 1 місяця. Якщо строк такого повернення більший, ніж 1 місяць, є ризик втрати статусу особи з тимчасовим захистом. Вирішенням проблеми з переміщенням територією Європейського Союзу стало запровадження цифрової посвідки на тимчасове проживання, що стало революційним рішенням та першим подібним повністю електронним документом в країнах ЄС. Документ отримав назву “diia.pl”. Документ став підтвердженням законності перебування українців на території Польщі та дозволив їм перетинати внутрішні та зовнішні кордони Європейського Союзу [6].

Міграційна криза, викликана збройною агресією Російської Федерації, стала справжнім випробуванням для законодавств європейських держав і, зокрема, для Республіки Польща. Ці країни змогли на практиці відчути

недосконалість власних законів та адаптувати їх під виклики сучасного світу. Ще й досі процеси надання відповідних міграційних документів працюють не ідеально, проте проблеми, які виникають, вирішуються відносно оперативно, тож можна зробити висновок, що Європейський Союз вийде з цієї кризи більш підготовленим та адаптованим до тих викликів, які можуть виникнути у майбутньому

Література:

1. Serwis Rzeczypospolitej Polskiej. URL: <https://www.gov.pl/web/gov/otrymay-nomer-PESEL-ta-dovirenyy-profil-posluha-dlya-hromadyan-Ukrayiny-u-zvyazku-zi-zbroynym-konfliktom-na-terytoriyi-tsiyeyi-krayiny>
2. ДИРЕКТИВА РАДИ 2001/55/ЄС про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та відповідальності за наслідки такого прийому від 20 липня 2001 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU01293>
3. ІМПЛЕМЕНТАЦІЙНЕ РІШЕННЯ РАДИ (ЄС) 2022/382, що встановлює наявність масового напливу переміщених осіб з України у розумінні статті 5 Директиви 2001/55/ЄС та запроваджує тимчасовий захист. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU22006>
4. Тимчасовий захист в країнах ЄС. URL: https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/%D0%94%D1%96%D1%82%D0%B8%20%D0%B7%D0%B0%20%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B4%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC/4_%D0%A2%D0%B8%D0%BC%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9%20%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%B8%D1%81%D1%82.pdf
5. Тимчасовий захист на території Польщі. URL: <https://mtwtu.org.ua/ru/news/timcasovij-zahist-na-teritorii-polsi>

6. Українцям у Польщі видаватимуть електронні посвідки, що дозволять перетин кордонів у ЄС. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/07/23/7143727/>

Цибульська Ольга Юріївна

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

**JUS ROMANUM & СТАНДАРТИ ЄС: НА ПРИКЛАДІ «ZAPIS» В
СПАДКОВОМУ ПРАВІ ПОЛЬЩІ**

В умовах воєнної агресії РФ проти України подальшої актуальності набуває дослідження приватно-правових інститутів тих держав, що є учасниками ЄС, адже значна кількість громадян нашої держави в умовах бойових дій, які розпочала зазначена вище держава-терорист, була вимушена шукати захист саме на території ЄС.

Польща є однією з тих держав, яка прихистила більшість українських громадян з початком нападу РФ на нашу територію. А тому дослідження законодавства в сфері регулювання приватних правовідносин в Польщі є актуальним як з теоретичної так і з практичної точок зору.

Формування приватно-правових інститутів в цивільному законодавстві Польщі як і в більшості країн, що відносяться до континентальної системи права, відбувалося під впливом запозичення ідей римського приватного права. Не є виключенням і норми спадкового права, в яких продовжують існувати визначальні засади *jus romanum*, що зародилися більше двох тисяч років тому і вдало трансформувались в системи права сучасних держав, в тому числі, що є учасниками ЄС. І спадкове право Польщі є яскравим прикладом зазначеного.

Сьогодні цивільне законодавство Польщі в сфері правового регулювання відносин спадкування закріплює аналогічний відказам, відомим

римському праву, так званий «*zapis*» (конструкція, внаслідок якої виникають недоговірні зобов'язання між спадкоємцем та третіми особами – вигодонабувачами). Таке твердження базується на дослідженні норм Цивільного кодексу Польщі (далі - ЦК Польщі) [1].

Аналогічна можливість була відомою римському приватному праву. Так, випадками недоговірних зобов'язань в спадковому праві за часів існування римської державності були такі, що виникали внаслідок встановлення в заповіті відказів у формі *legatum* (*per vindicationem* та *sinendi modo*), а також *fideicommissa*. Основна відмінність між зазначеними відказами полягала в наступному:

- по-перше, в історичному періоді їх становлення (*legatum* був відомий ще нормам *jus civile*, а *fideicommissa* з'явився в період імперії);

- по-друге, у формалізмі (на відміну від *legatum*, який міг встановлюватися тільки в межах заповіту, *fideicommissa* був неформальним проханням спадкодавця на адресу спадкоємців в усній чи письмовій формі щодо виконання якої-небудь дії або передачі якого-небудь майнового блага іншій особі) [1].

В ЦК Польщі передбачена можливість зробити відказ в межах заповіту у вигляді розпорядження, що називається «*zapis*» і регулюється ст.ст. 968, 970 – 981.

Визначальними ознаками «*zapis*» є наступне:

- встановлюється в межах заповіту;

- за допомогою такого розпорядження спадкодавець може передавати майно визначеним в заповіті особам, що не є спадкоємцями;

- породжує правовідносини зобов'язального характеру.

Разом з тим, ЦК Польщі передбачає можливість покладати такі обтяження на спадкоємців не тільки за заповітом, а й за законом («*zapis zwykły*»), а також – на самих відказоодержувачів з їх подальшим обов'язком виконати відповідну дію на користь наступного відказоодержувача («*dalszy zapis*»).

Таким чином, на прикладі аналізу досліджуваних норм спадкового права Польщі можна переконатись в тому, що вплив норм *jus romanum* на недоговірні зобов'язання в зазначеній сфері є присутнім. Зазначене, в свою чергу, підсилює інтерес та надає підстави стверджувати, що подальше більш детальне наукове висвітлення окресленого наукового напрямку залишається актуальним.

Література:

1. Kodeks cywilny : USTAWA z dnia 23 kwietnia 1964 r. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lex.pl/akt-prawny/-/akt/dz-u-2016-380-u>.
2. Покровский И.А. История римского права. /И.А. Покровский/ URL: <http://www.allpravo.ru/library/doc2527p0/instrum3503/item3635.html>.

Харитонов Роман Феліксович

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Ємельяненко Юлія Сергіївна

*здобувач вищої освіти
Національного університету «Одеська юридична академія»*

УЧАСТЬ РАДИ ЄВРОПИ У

ПИТАННІ БОРОТЬБИ З РОЗПАЛЮВАННЯМ ТА

ПІДБУРЮВАННЯМ ДО НЕНАВИСТІ В ІНТЕРНЕТІ

Рада Європи використовує низку одночасних стратегій протидії висловлюванню ненависті. Ці стратегії були розроблені відповідно до різноманітних договорів Ради та інших ініціатив щодо встановлення стандартів і моніторингу. Хоча вони загалом збігаються з точки зору загальних цілей і підходів, кожна ініціатива характеризується власними пріоритетами, акцентами та процедурними можливостями. Це призвело до значної різноманітності стратегій, розроблених Радою для боротьби з мовою

ненависті. Вони включають: відмову або обмеження правового захисту мови ненависті; сприяння та створення можливостей для самовираження (особливо доступу до ЗМІ) для меншин; сприяння міжкультурному діалогу та взаєморозумінню на рівні суспільства.

Стаття 10 Європейської конвенції з прав людини є центральною частиною захисту права на свободу вираження поглядів на європейському рівні.

Як підтвердив Суд у справі *Özgür Gündem* проти Туреччини: «Справжнє, ефективне здійснення [права на свободу вираження поглядів] не залежить лише від обов'язку держави не втручатися, але може потребувати позитивних заходів захисту, навіть у сфері відносини між особами». [1]

У своєму ключовому рішенні у справі *Хендісайд* проти Сполученого Королівства (справа про обмеження права на свободу вираження поглядів з метою захисту моралі) Суд підтвердив, що свобода вираження поглядів «застосовна не лише до «інформації» чи «ідей», які сприймаються прихильно або розглядаються як необразливі чи байдужі, а також ті, які ображають, шокують або турбують державу чи будь-який сектор населення. Такими є вимоги плюралізму, толерантності та широкого кругозору, без яких не було б демократичного суспільства». [2]

У рішенні у справі *Хендісайда* визнається, що в демократичному суспільстві має бути створений і підтримуваний простір для публічних дискусій і дебатів. Демократичне суспільство не позбавлене гострих країв, і плюралістичні публічні дебати обов'язково включають незгоду та конфронтацію між протилежними точками зору. Така незгода та конфронтація – навіть якщо вони виражені різко (оскільки стаття 10 захищає не лише зміст інформації та ідей, а й форму, в якій вони передаються) – зазвичай підпадають під захист, який пропонує стаття 10.

Зовнішній край цього захисту визначається статтею 17 ЄКПЛ, яка є класичною статтею про заборону зловживання правами. Її можна розглядати як запобіжний механізм, призначений для запобігання неправомірному

використанню або зловживанню ЄКПЛ тими, чії наміри є суперечить духу Конвенції. Конкретні випадки мови ненависті не були центральним питанням у справах. Можна стверджувати, що важливіше визначити, що є проблемою, ніж те, що ні.

Це підтверджується в решті випадку з групи з чотирьох, у яких уперше було використано термін мова ворожнечі. У справі Сюрек проти Туреччини Суд поклався на цей термін таким чином, що мав значні наслідки для тлумачення. Суд повторив, що «самого факту, що «інформація» або «ідеї» ображають, шокують або турбують, недостатньо для виправдання» втручання в право на свободу вираження поглядів. Потім він зазначив: «У цій справі йдеться про мову ненависті та прославлення насильства». Значення цього застереження полягає в тому, що Суд створив новий тип вираження поглядів, який, на його думку, виходить за рамки обсяг захисту, створений Хендісайд та його потомками. При використанні таким чином, а саме щоб розрізнити типи чи категорії вираження поглядів, які захищені статтею 10 ЄКПЛ, і ті, які не є, потреба в поясненні та окресленні концепції стає набагато гострішою. Якщо певному типу чи категорії вираження буде відмовлено в захисті, надзвичайно важливо, не в останню чергу з точки зору юридичної визначеності та передбачуваності, щоб Суд надав чітке уявлення про те, що насправді передбачає ця концепція/категорія.

У зв'язку з відсутністю визначення, часткові роз'яснення повільно надаються зростаючим масивом прецедентного права. Тим не менш, через різні типи вираження, які потенційно охоплюються терміном ненависть мовлення, важливо також розрізнити типи (юридичної) відповіді, наприклад, роблячи більший акцент на підбурюванні, а не на тенденціях ненависті призвести до певних результатів. У 2012 році Європейський суд з прав людини вперше визнав гомофобну мову ворожнечі; [3] незрозуміло, чи Суд також у майбутньому визнаватиме сексистську або женоненависницьку мову ненависті чи спрямовану мову ворожнечі.

Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Джерсільд проти Данії» виявилось дуже впливовим у формуванні контурів юриспруденції Суду щодо зв'язку між свободою вираження поглядів і мовою ненависті. [4] Справа стосувалася засудження Єнса Олафа Джерсільда, Датський журналіст за пособництво та підбурювання до розповсюдження расистських висловлювань у телевізійному інтерв'ю, яке він дав. Заяви, про які йде мова, були зроблені членами крайньої правої групи, відомої як «Зелені куртки», і журналіста було засуджено здебільшого через те, що він не спромігся прямо заперечити расистським і ксенофобським висловлюванням опитаних або відмежуватися від них. Європейський суд з прав людини постановив, що засудження Джерсільда не було «необхідним у демократичному суспільстві» і, отже, порушило його права згідно зі статтею 10 Європейської конвенції з прав людини. Цей висновок значною мірою ґрунтувався на міркуваннях про контекст у висвітленні (новин) і важливості журналістської автономії для функціонування демократії. Суд постановив, що право журналіста на свободу вираження поглядів було порушено, зокрема, тому, що суди не мали права визначати, які журналістські методи (наприклад, «методи об'єктивного та збалансованого висвітлення»).

Велика палата Європейського суду з прав людини підтвердила у своєму рішенні у справі Начової, що «влада повинна використовувати всі доступні засоби для боротьби з расизмом і расистським насильством, таким чином зміцнюючи демократичне бачення суспільства, в якому різноманітність сприймається не як загроза, а як джерело його збагачення». [5 ,п. 145.]

У справі Norwood заявник, регіональний організатор Британської національної партії (крайня права політична партія), виставив у вікні своєї квартири плакат із зображенням веж-близнюків у полум'ї та словами «Іслам геть з Британії – захисти». Заявник був засуджений за порушення громадського порядку національними судами, і Європейський суд з прав людини погодився з оцінкою національних судів і дійшов висновку, що його засудження не порушує статтю 10 ЄКПЛ, оскільки: слова та зображення на

плакаті становили публічне вираження нападу на всіх мусульман у Сполученому Королівстві. Такий загальний, різкий напад на релігійну групу, пов'язуючи групу в цілому з тяжким актом тероризму, є несумісним із цінностями, проголошеними та гарантованими Конвенцією, зокрема толерантністю, соціальним миром та недискримінацією.

Елементи нацистської ідеології чи діяльності, нав'язаної нацизмом, яскраво позначаються в більшості згаданих вище рішень, які регулярно оголошувалися неприйнятними Судом. Наскільки нацизм є несумісним з ЄКПЛ, можна оцінити з часто цитованого вислову Європейської комісії з прав людини у справі Н., W., Р. і К. проти Австрії: «Націонал-соціалізм — це тоталітарна доктрина, несумісна з демократією та правами людини та що його прихильники, безсумнівно, переслідують цілі, подібні до згаданих у статті 17». [6, 220/1.] Суд зайняв дуже жорстку позицію проти мови ненависті у справі «Гароді проти Франції», яка передбачала оскарження Засудження французькими судами заявника за заперечення злочинів проти людства, публікацію расистських наклепницьких висловлювань і розпалювання расової ненависті. Європейський суд з прав людини постановив, що:

Немає сумніву, що заперечення реальності чітко встановлених історичних фактів, таких як Голокост, як це робить заявник у своїй книзі, не є історичним дослідженням, подібним до пошуку істини. Ціль і результат такого підходу зовсім інші, справжня мета — реабілітація націонал-соціалістичного режиму і, як наслідок, звинувачення самих жертв у фальсифікації історії. Тому заперечення злочинів проти людяності є однією з найсерйозніших форм расового наклепу на євреїв і розпалювання ненависті до них. Заперечення або переписування такого роду історичних фактів підриває цінності, на яких ґрунтується боротьба з расизмом і антисемітизмом, і становить серйозну загрозу громадському порядку. Такі дії несумісні з демократією та правами людини, оскільки вони порушують права

інших. Його прихильники, безсумнівно, мають плани, які підпадають під категорію цілей, заборонених статтею 17 Конвенції.

Суд вважає, що основний зміст і загальний зміст книги заявника, а отже, і її мета, є явно ревізійністськими і, отже, суперечать фундаментальним цінностям Конвенції, вираженим у її преамбулі, а саме справедливості та миру

Можливо, більш проблематичною справою, що стосується меж свободи вираження поглядів, була справа Лехіде та Ісорні проти Франції. Справа стосувалася реклами в національній газеті Le Monde як частини кампанії за реабілітацію пам'яті про генерала Філіпа Петена: реклама представляла життя генерала вибірково та позитивно, причому певні темні сторінки життя генерала були помітні через відсутність будь-яких посилань на них. У цій справі Європейський суд знову підтвердив, що захист буде відмовлено від зауважень, які атакують основні цінності Конвенції. Однак оскаржувана реклама (оскільки вона не становила заперечення Голокосту чи будь-якого іншого типу вираження, яке б завадило цьому від звивання крізь сітку статті 17) вважався одним із класу полемічних публікацій, які мають право на захист відповідно до статті 10.53

Вищенаведені судові рішення, як індивідуально, так і в сукупності, корисно допомогли прояснити статус перформативної мови, яка є образливою, але не обов'язково дорівнює одній із різноманітних форм пропаганди чи підбурювання, визначених у міжнародних договорах про права людини. Оскільки відповідний корпус прецедентного права Європейського суду з прав людини продовжує зростати, як і висвітлення цієї досить сірої області.

Попередній аналіз окреслює загальні лінії основних принципів Європейського суду з прав людини, які регулюють (різні види) расистських і ворожих виразів. На перший погляд, здається, що стаття 17 *prima facie* відмовляє в захисті ряду особливо образливих типів вираження думок, але коли простежити більш тонкі контури відповідної прецедентної практики,

можна побачити, що Суд проводить перевірку по суті. Це вказує на те, що опора Суду на статтю 17 не завжди послідовна на практиці, що, безумовно, викликає занепокоєння щодо майбутнього розвитку доктрини. Через дуже далекосяжні наслідки статті 17 для свободи вираження поглядів (що також призвело до її опису як положення про «гільйотину»), провідні коментатори закликали до її використання «помірковано» або навіть до того, щоб Суд утримався від його використання на користь основного тесту, який застосовується, коли мова ненависті розглядається з точки зору статті 10.64 Аргументом на користь останньої позиції є те, що: «перш ніж можна буде з (відносною) упевненістю зробити висновок про те, що така діяльність мала або матиме місце, усі фактичні та юридично значимі елементи має бути взято до уваги конкретний випадок, такий як зміст, контекст, намір, вплив і пропорційність втручання».

Література:

1. *Özgür Gündem v. Turkey*, рішення Європейського суду з прав людини (четверта секція) від 16 березня 2000 р., п. 43. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-58508> (дата звернення: 04.02.2023)

2. *Handyside v. the United Kingdom*, рішення Європейського суду з прав людини від 7 грудня 1976 п. 49. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57499> (дата звернення: 04.02.2023)

3. Вейделанд та інші проти Швеції, рішення Європейського суду з прав людини від 9 лютого 2012 р.. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-109046> (дата звернення: 04.02.2023)

4. *Jersild v. Denmark*, рішення Європейського суду з прав людини від 23 вересня 1994 р., серія А, № 298. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57891> (дата звернення: 04.02.2023)

5. Начова та інші проти Болгарії, рішення Європейського суду з прав людини (Велика палата) від 6 липня 2005 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61648> (дата звернення: 04.02.2023)

6. Рішення Європейської комісії з прав людини про неприйнятність, додаток. № 12774/87, 62 DR (1989) 216. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001697-98#Text> (дата звернення: 04.02.2023)

Белогубова Оксана Олександрівна

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МИРУ ЗА ДОПОМОГОЮ ГУМАНІТАРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: РЕАКЦІЯ ЄС НА СКЛАДНІ НАДЗВИЧАЙНІ СИТУАЦІЇ

У відповідь на військове вторгнення рф в Україну з 2014 р. ЄС зазнав виклику своїй власній зовнішній політиці та політиці безпеки. 20 березня 2014 року Європейська Рада дійшла висновку: «Європейський Союз залишається відданим дотриманню суверенітету і територіальної цілісності України. Європейська рада визнає незаконним референдум у Криму, який є явним порушенням Конституції України. ЄС рішуче засуджує незаконну анексію Криму та Севастополя до Російської Федерації і не буде визнати це». [1] Продовжуючи підтримку України ЄС уклав Угоду про асоціацію з Україною, а країни-члени ЄС та їхні партнери об'єдналися навколо сильного політичного гасла про підтримку територіальної цілісності України та засудження анексії Криму. [2]

Як зазначається у Версальській декларації «неспровокована та невинуватена військова агресія Росії проти України грубо порушує міжнародне право та принципи Статуту ООН, а також підриває європейську та глобальну безпеку і стабільність», що на думку вчених призведе до усвідомлення необхідності бути повноправною жорсткою силою серед

акторів на міжнародній арені, при чому ця сила буде побудована на створенні інституцій спільної оборони у ЄС.[3]

У відповідь на офіційні заяви РФ про приєднання території України та вторгнення РФ в Україну в 2022 р. ЄС вдається до рішучих закликів та дій від спроб посередництва та врегулювання мирним шляхом до накладання санкцій та розриву багатьох програм співробітництва. Перший пакет санкцій ЄС був запроваджений 23 лютого 2022 року і потім поступово відповідаючи на ескалацію військової агресії 25 лютого, 28 лютого, 15 березня, 8 квітня, 3 червня та 21-22 липня були прийняті нові пакети все більш жорстких санкцій. [4] Восьмий пакет був ухвалений 6 жовтня 2022 року як пряма відповідь на незаконну анексію Росією Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей України. Спільний ефект від санкцій є безпрецедентним за масштабом і характером у міжнародному праві, включаючи санкції проти фізичних та юридичних осіб, жорсткі фінансові та торговельні обмеження, спрямовані на особливо чутливі сектори, такі як авіація, енергетика та високі технології, а також обмеження на мовлення російських ЗМІ.

Інституції Європейського Союзу та багато держав-членів давно обговорюють питання як забезпечити доступ до гуманітарної допомоги під час військових дій, як гарантувати захист цивільного населення в умовах небезпеки – чи то з власної ініціативи, чи то спільно – з державами-партнерами.

На відміну від класичної дипломатії, яка заснована в першу чергу на переговорах, гуманітарна дипломатія сфокусована на міжнародній допомозі в рамках гуманітарних операцій і програм, а також встановленні партнерських відносин для досягнення гуманітарних цілей, або запроваджується суб'єктами міжнародного права, чия головна мета існування – саме гуманітарна допомога. Проте після вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 року зміст гуманітарною дипломатії набув нового сенсу: до гуманітарної дипломатії залучаються суб'єкти, які попередньо не

брали в цьому участі, а проекти та конкретні дії щодо надання гуманітарної допомоги відрізняються унікальністю та безпрецедентністю. Європейський Союз виступив одним з найважливіших акторів у сфері гуманітарної дипломатії, а його гуманітарна допомога набула характеру керуючої спільної інституції для інших країн, що бажають долучитись.

Серед багатьох знакових заяв та подій в ЄС за останній рік у відповідь на вторгнення Росії в Україну одним з найбільш важливих є рішення поширити дію Директиви ЄС 2001/55/ЄС від 20.07.2001 року про тимчасовий захист (далі – Директива) як правову базу для масового напливу людей, які потребують захисту та були переміщені внаслідок конфлікту з України. [5] Отже, щоб повністю зрозуміти правовий статус особи, яка потребує тимчасового захисту, необхідно звернутись як до Директиви 2001 року, так і Рішення 2022 року щодо її введення в дію.

Особливо слід відмітити, в преамбулі до документу вказується, що «у будь-якому разі цю групу людей, які втікають, повинно бути прийнято до ЄС з гуманітарних міркувань, не вимагаючи, зокрема, наявності дійсної візи чи достатніх засобів для існування чи дійсних проїзних документів, щоб забезпечити безпечний проїзд з метою повернення до своєї країни або регіону походження». Це відтворює Рекомендації Комісії щодо застосування законодавства про зовнішні кордони у світлі масового припливу людей.[6]

Досліджуючи гуманітарну дипломатію ЄС як феномен можна стверджувати, що гуманітарна дипломатія ЄС спирається в першу чергу на визнання спільних цінностей ЄС та України. Це також підтверджується Версальською декларацією, прийнятою 11 березня 2022 р., де зазначається, що Україна належить до «європейської сім'ї» без прямої згадки статус кандидата країни.

Література:

1. European Council 20/21 March 2014, Council Conclusions: URL:http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/en/ec/141749.pdf

2. Council Decision 2014/145/CFSP of 17 March 2014 concerning restrictive measures in respect of actions undermining or threatening the territorial integrity, sovereignty and independence of Ukraine, Official Journal, L 78,.2014, p.16-21.

3. European Council, Statement of the heads of state or government, meeting in Versailles, on the Russian military aggression against Ukraine, 10 March 2022, para.4. Versailles Declaration 10 and 11 March 2022 URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/54773/20220311-versailles-declaration-en.pdf>

4. Council Decision (CFSP) 2022/327 of 25 February 2022 amending Decision 2014/512/CFSP concerning restrictive measures in view of Russia's actions destabilising the situation in Ukraine, Official Journal, L 48, 25.2.2022, p. 1-16

5. Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof, Official Journal, L 212, 7.8.2001, p. 12–23

6. Commission Communication Providing operational guidelines for external border management to facilitate border crossings at the EU-Ukraine borders 2022/C 104 I/01, Official Journal, C 104I , 4.3.2022, p. 1-6

Гриб Анна Миколаївна

*к.ю.н., доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ СТАТУСУ НЕЗАЛЕЖНОЇ КОМІСІЇ ООН ПО РОЗСЛІДУВАННЮ ПОРУШЕНЬ В УКРАЇНІ

Результатом реформи універсального контрольного механізму захисту прав людини в структурі ООН стало прийняття Генеральною Асамблеєю ООН Резолюції про заснування Ради ООН з прав людини від 15.03.2006

60/251, та є правонаступницею Комісії ООН з прав людини, перейняла на себе частину її повноважень, виведена зі складу ЕКОСОР як функціональна комісія; набула статусу спеціального органу ООН, який несе головну відповідальність організації за дотримання прав і свобод людини у світі.

Мета Ради ООН з прав людини – захист прав і основних свобод людини на справедливій та рівній основі, плекання поваги до громадянських, політичних, економічних, соціальних та культурних прав людини, незалежно від раси, статі, мови чи релігії, на основі принципів універсальності, об'єктивності, співробітництва, що корелюється із Статутом ООН, здійснення ефективної координації, інтеграційної діяльності щодо прав людини у системі ООН (співробітництво з УПВКЛ, та подача до ГА ООН щорічних звітів про результати діяльності). Свої мети Рада ООН з прав людини досягає через провідні механізми: спеціальні процедури ООН (тематичні та кранові мандати, надані спеціальним доповідачам, спеціальним представникам, незалежним експертам і робочим групам, які здійснюють моніторинг, проводять дослідження, консультації і представляють відкриті звіти за тематичними питань, що стосуються дотримання прав людини в конкретних країнах), універсальний періодичний огляд та процедури розгляду скарг про порушення прав людини та основоположних свобод.

Наріжним стрижнем і важливою формою діяльності Ради ООН з прав людини – повноваження ініціювати створення міжнародних незалежних комісій по розслідуванні фактів порушення прав людини, комісій по правах людини та місій по установленні фактів порушення прав людини у світі чи в певному регіоні світу, наряду із Радою Безпеки ООН та УПВКЛ. Повноваження Ради щодо створення міжнародних незалежних комісій по розслідуванні фактів порушення прав людини було актуалізовано для України на тлі збройної агресії рф.

Відтак, Радою ООН з прав людини у зв'язку із чисельними фактами порушення прав людини на тлі збройної агресії рф проти України, ініційована Резолюція «Положення в галузі прав людини в Україні, що

склалася в результаті російської агресії» від 4 березня 2022 року № 49/1, в якій наголошено на рішенні Прокурора МКС про необхідність розпочати розслідування ситуації в Україні та обов'язку всіх сторін Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року і Додаткового протоколу I до них від 8 червня 1977 року в залежності від обставин, переслідувати в судовому порядку та/чи видавати осіб, що імовірно здійснили чи віддали наказ на здійснення кримінальних злочинів.

На підставі Резолюції Ради ООН № 49/1 засновано Незалежну комісію по розслідуванні порушень в Україні, у складі 3 незалежних експертів, що здійснюють свої повноваження в особистій якості терміном 1 календарний рік.

Із аналізу положень Резолюції № 49/1 визначено повноваження комісії по розслідуванні порушень України: щодо встановлення фактів, обставин і першопричин будь яких порушень і зловживань; збору, об'єднання та аналізу доказів порушень та зловживань, включаючи гендерний аспект, забезпечення систематичної реєстрації та збереження всіх свідчень, документів, доказів, включаючи записи допитів, показання свідків та матеріали судової експертизи у відповідності із стандартами міжнародного права на випадок майбутніх судових розглядів; документування і перевірка відповідних свідчень і доказів, в тому числі здійснення діяльності на місцях; виявлення осіб і структури, які несуть відповідальність за порушення прав людини чи порушення міжнародного гуманітарного права і інші пов'язані з ним злочини в Україні з ціллю притягнення їх до відповідальності та сприяння доступу жертв злочинів до правосуддя; виносити рекомендації щодо заходів по притягненню до відповідальності винних.

Окремо зазначимо, що на тлі погіршення ситуації із правами людини в Україні на 34 сесії Ради ООН з прав людини прийнято Резолюцію S-34/1 від 12 травня 2022 року та уповноважено Незалежну комісію щодо проведення розслідувань подій в районах Києва, Чернігівської, Харківської, Сумської областей в період із лютого 2022 року по березень 2022 року. Логічним

результатом став візит, розслідування та звіт Незалежної комісії щодо подій визначених Резолюцією S-34/1. Незалежна комісія у своєму звіті від 18 жовтня 2022 року визначили факти здійснення низки воєнних злочинів рф в Україні, порушення прав людини та положень норм міжнародного гуманітарного права (серед яких: невідбіркові атаки з використанням вибухової зброї в населених пунктах під час атак збройних сил рф, застосування збройними силами рф вогню по цивільному населенню, що намагалося рятуватися втечею, задокументовані випадки позасудових страт, незаконного позбавлення волі, катувань і жорстокого поводження, сексуального насильства та гендерно зумовленого насильства щодо осіб віком від 4 до 82 років, численні факти порушення прав дітей на територіях окупованих збройними силами рф, та інші види злочинів).

Важливим аспектом є те, що Незалежна комісія доповнює, консолідує та сприяє розвитку роботи моніторингової місії по правам людини в Україні в тісній координації з місією та УПВКЛ, а за результатами здійснюваної діяльності звітує перед Радою ООН з прав людини та Генеральною Асамблеєю ООН.

У підсумку, констатуємо, діяльність Незалежної комісії ООН по розслідуванню порушень в Україні на тлі збройної агресії щодо розслідування, фіксації, систематизації доказової бази злочинів, виявлення фактів порушення прав людини та основоположних свобод є надважливою в питанні притягнення до кримінальної відповідальності винних в рамках міжнародного кримінального процесу. Окрім того Незалежна комісія відіграє важливу інформаційну місію, щодо привернення уваги світового співтовариства до виявлених та зафіксованих численних фактів порушень прав і основоположних свобод людини, фактів порушення положень міжнародного гуманітарного права та розробки в майбутньому комплексної програми репарацій постраждалим в результаті агресії.

Література:

1. Всеобщая декларация прав человека : принята Генеральной Ассамблеей ООН 10 грудня 1948 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 08.11.2022).
2. Резолюция 1503 (XLVIII) Экономического и социального совета от 27 мая 1970 года с изменениями, внесенными в нее Резолюцией 2000/3 от 19 июня 2000 года. URL: <https://www.ohchr.org/ru/HRBodies/HRC/> (дата звернення: 08.11.2022).
3. Антонович М. Україна в міжнародній системі захисту прав людини : теорія і практика : монографія / М. Антонович. Київ : Києв.-Могилян. акад., 2007. 381 с.
4. Рада ООН з прав людини. URL: <https://geneva.mfa.gov.ua/posolstvo/2602-human-rights> (дата звернення: 08.11.2022).
5. Створення та діяльність Комісії ООН з прав людини (1946-2006 рр.). *Науковий вісник Херсонського державного університету: Серія Юридичні науки*. Випуск 4. Том 2 (2013). С. 174-106.
6. Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 року; Женевська конвенцію про поліпшення долі поранених, хворих та осіб зі складу збройних сил, які потерпіли корабельну аварію на морі, від 12 серпня 1949 року; Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року; Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року та Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 08.11.2022).

Канєнберг – Сандул Оксана Костянтинівна

*к.ю.н., доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

РЕЗУЛЬТАТИ РОЗГЛЯДУ СПРАВИ МН17 :ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ ДЕРЖАВ

За останні десятиліття не зважаючи на нововведення та багаточисленні міжнародні угоди про мирну співпрацю, наддержави не в змозі стримати свої амбітні бажання підпорядкувати чужі території.

Важливість цього питання полягає в тому щоб попередити сучасні проблеми порушення повітряного простору за допомогою дієвих інструментів.

Поняття території зародилось ще в античні часи, перші кордони створювались за часів існування родоплемінного ладу і тільки з часом держава почала володіти землями в межах її кордонів. Територія держави традиційно поділяється на: водні ресурси, повітряний простір, сухопутний простір та екстериторіальні елементи. Повітряний простір, це частина атмосфери, що контролюється країною над її територією, включаючи її територіальні води або, загалом, будь-яку конкретну тривимірну частину атмосфери (тропосфера, стратосфера й прилегла частина космічного простору) [2]. Для комерційних польотів з'явилися правила, на основі Чиказької конференції 1944 року, вони розділилися на п'ять так званих свобод повітря, кожна із них була створена для надання певних зручних привілеїв іншим державам. Якщо аналізувати міжнародну практику, то можна дійти висновку, що найважливішими особливостями території держави, або державної території, є її цілісність і недоторканність.

Територіальна цілісність передбачає заборону самовправно розділяти територію будь-якої держави та її анексію, держави зобов'язані утримуватися від будь-яких посягань на територію інших держав, від порушення їх меж, такі принципи є основою збереження цілісності самої території держави. Існують різні види захисту повітряного простору. Перший спосіб який має найбільшу ефективність, це протиповітряна оборона. Наступним способом захисту та

попередження цілісності повітряного простору України є Радіоелектронна боротьба.

Вкрай важливо інтегрувати та покращувати системи захисту повітряного простору в Україні, оскільки складність системи постійно вдосконалюється, а оборонні технології розвиватимуться до 2030-х років і далі. Системи захисту аероторії не завжди допомагають країні зберегти свою цілісність, тому в неї є багато союзників на міжнародній арені, які гарантують свою державну силу та військову підтримку. Але існують держави які вводять в оману та гарантують залежність від них[1].

Трагедія МН-17 яка забрала життя 283 осіб, літак з Амстердаму був збитий на території України в районі окупованого Донбасу, за допомогою ЗРУ “Бук”, зброя була перевезена з території Російської Федерації та виконавцями справи стало біля 100 осіб, осудні на даний момент 3 (Ігорь Гіркін, Сергій Дубинський, Леонід Харченко). Олег Пулатов як винний був виправданий, в суді Гаги, він надавав інформативне інтерв’ю та розкрив декілька військових таємниць . На даний момент слідство по справі продовжується.

Саме від початку збройної агресії з боку РФ, з 24 лютого 2022 року вчиняється кожної секунди, замах на незалежність та територіальну цілісність України Такі порушення щодо територіальної цілісності історично торкнулися не лише України, а ще й Грузії, Дагестану, Сирії, ЦАР, Таджикистану, Молдови та багато інших які страждали від режиму СРСР та сучасної Росії. Але першочергові кроки зазіхання на територіальну цілість України з боку РФ, були вчинені ще в 2014 році ,коли було анексовано Кримський півострів. 18 березня 2014 року був проведений сфабрикований референдум, на якому 95 відсотків “громадян” проголосували за відокремлення від України., президент держави-агресора РФ підписав своєвільний акт, яким підтверджував анексію Криму до Росії. США та ЄС ввели нові санкції проти осіб близьких до Російської пропаганди та виключили РФ із зустрічей G-8, групи восьми найсильніших країн світу. Однак конфлікт досяг нового епогею міжнародного рівня, після збиття рейсу МН17 малайзійської авіакомпанії. Літак був збитий в Донецькому регіоні на сході України на шляху від Амстердама до Куала-Лумпуру, загинули всі 298 пасажирів та екіпаж. Голландська рада безпеки у звіті про

розслідування, поданому до ІСАО, зробила висновок, що МН17 «розпався у повітрі, ймовірно, внаслідок структурних пошкоджень, спричинених великою кількістю високоенергетичних об'єктів, що проникли в літак ззовні».

В 2015 році 29 липня в Раді безпеки ООН проголосували за створення міжнародного трибуналу для розслідування трагедії, який передбачений Статутом[3]. Майже через 3 роки після трагедії Joint Investigation Team ухвалили рішення здійснювати кримінальне провадження у справі в межах правової системи Нідерландів. Для цього було підписано Угоду між Україною та Королівством Нідерландів.

Була об'єднана слідча група JIIT , вони спільно працюють включаючи представників Австралії, Бельгії, Малайзії, Нідерландів і України. У 2019 році JIIT назвали імена чотирьох чоловіків, які, на їх думку, були причетні до доставки ракети в район на сході України, і звинуватила їх у вбивстві 298 пасажирів і членів екіпажу. Було оголошено про міжнародний ордер на арешт. Судове засідання мало розпочинатись 9 березня 2020 року, але справу було відкладено через епідемію коронавірусу[4].

Звинувачення були покладені на : Ігоря Гірка (також відомий як Стрелков), колишній полковник розвідувальної служби ФСБ Росії. Йому присвоїли звання міністра оборони в окупованому Донецьку.

Сергія Дубинського (відомий як Хмурий), який працював у російському ГРУ (головне регіональне управління), був заступником пана Гірка та підтримував регулярні контакти з Росією, заявили слідчі.

Олега Пулатова, відомий як Гюрза, колишній борець спецназу ГРУ та заступник начальника розвідки в Донецьку, повідомляє JIIT.

Леоніда Харченко, громадянин України, який не має військового минулого, але очолював бойовий підрозділ на сході України.

Справа розглядатиметься заочно, оскільки жоден із підозрюваних не з'являвся в голландському суді. Росія не видавала своїх громадян.

На даний момент судовий процес триває, міжнародний суд в Гаазі визнав Ігоря Гірка, Сергія Дубинського та Леоніда Харченко винними та виніс вердикт на довічне ув'язнення . Олега Пулатова виправдали, як заявляють експерти, в нього була сильна сторона захисту, також він був

єдиним хто погодився на співпрацю з судом.

Олег Пулатов давав інтерв'ю в суді Гаги, головна думка Пулатова полягає в тому що він “ не знав та не бачив систему “Бук”, не транспортував та не мав можливості, в цей момент я був керівником іншої частини”. Також Олег зізнався в тому, що «для дезінформації ми використовували телефони які прослуховували. В кожній особи було по декілька телефонів, для закритого та відкритого зв'язку, закриту лінію використовували для важливих та чесних розмов, відкрити для надання противнику хибної інформації», «ми не мали розуміння щодо забезпечення гуманітарного права, ми надавали можливість скласти зброю, доказом є телефонна розмова з такою інформацією»[5].

В своєму вирoku суд визнав, що РФ контролювала ситуацію в ДНР та всі події в ній, цей прецедент буде подалі використовуватись в Європейському суді з прав людини та інших справах.

Не дивлячись на те, що, Російські військові виконували свою місію та їх дії можна судити по пом'якшуючим обставинам, підозрювані в справі не декларуються ніде та указів щодо операції на Донбасі не мають. Тому суд який опирається на презумпцію невинності, не може виправдовувати винних осіб.

На даний момент слідство по справі продовжується, суд планує притягнути до відповідальності всіх виконавців справи, їх налічують більше 100 осіб.[9]

Якщо підводити підсумок, то треба зазначити, що багаточисленні спроби порушити територіальну цілісність України розцінюється як посягання та тиск на Конституцію та владу України. Запропоновані способи захисту та доказові слова в суді Гаги можуть бути використані проти РФ в майбутньому, наразі зафіксовані нові міждержавних справи між Україною та РФ.

Література:

1.Лукашевич В. Трагедія МН-17 Правда і Брехня. Т.1. 2020 р. 306 с.

2.Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї .Міжнародний документ від 05.12.1994.URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text

3.Статут ООН: Видано Департаментом громадської інформації ООН

URL:https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf

4.Isa, Abu Daud Mohammad, "MH17 Tragedy: A Comparative Analysis of Cold War and Post-Cold War Media Framing of Aviation Disasters" (2015). Graduate Theses, Dissertations, and Problem Reports. 5860. C.30. URL:<https://researchrepository.wvu.edu/etd/5860>

5. Повне інтерв'ю Олега Пулатова.05.03.2020. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=XsVGr1>

Мануїлова Катерина Вікторівна

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Рудецька Поліна Андріївна

*здобувач вищої освіти
Національного університету «Одеська юридична академія»*

**ЗЛОЧИНИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В МІЖНАРОДНОМУ
ПРАВІ: ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ**

На превеликий жаль, з кожним роком жертв від домашнього насильства стає дедалі більше, попри всі законові та нормативні акти які вже були прийняті задля запобігання даного злочину. Домашнє насильство залишається одним із найсерйознішим та найпоширенішим актом порушення прав людини в цілому. Нажаль домашнє насильство досить складно попередити тому міжнародній спільноті потрібно приймати інші шляхи, щодо вирішення даної проблеми. При проведенні різного виду досліджень було доведено що існує зв'язок між домашнім насильством над жінками та фізичним насильством над дітьми, тоді як інші види домашнього насильства, такі як жорстоке поводження з літніми людьми та з чоловіками, залишились поза увагою вчених. Так всі країни намагаються побороти дану проблему протягом багатьох років том дана тема є актуальної і до сьогоденішнього дня Україна також не стала винятком. До чинного

Кримінального кодексу України ст. 1261 «Домашнє насильство» було введено наприкінці 2017 року, однак набула чинності ця норма 1 січня 2019 року. Відтоді на різних наукових заходах відбувається обговорення питання щодо кримінально-правової оцінки діянь, ознаки яких охоплюються ст. 126-1 КК України. Попри всі міжнародно – правові акти, які були прийняті міжнародної спільноти злочини насильства зростають при несприятливій зовнішній ситуації. На жаль в Україні кількість жертв, які потерпали від насильства зросли майже удвічі під час вторгнення військ РФ в нашу країну. Дискусії точаться навколо вирішення питання щодо необхідності або, навпаки, – недоцільності кваліфікації домашнього насильства за сукупністю злочинів. Таким чином, зазначене обумовлює актуальність проблеми міжнародно-правового аспекту регулювання злочинів домашнього насильства та важливість її вирішення для правозастосовної діяльності.

Стан дослідження. Домашнє насильство стало темою наукових досліджень для таких учених, як А. Байда, А. Галай, В. Галай, Л. Головка, М. Євсюкова, В. Муранова, М. Рошка, О. Старчук, Я. Торчило, Г. Христова, О. Шаповалова, Д. Яіцька, Е. Яхязадє.

Насильство з будь – яких ознак має досить велику та довготривалу історію становлення даного негативного явища. Розвиток його досить в широких масштабах впливає на дискримінаційне становище жінок в суспільстві та проявляється як гендерне насилля [1, с.27]. Домашнє насильство будь – яким законодавством визначається як будь – яке умисне діяння фізичного, сексуального, економічного чи психологічного зразку. Проявляється в основному проти члена родини де порушуються конституційні права людини та завдають шкоду моральному чи фізичному здоров'ю. [2, с.11]

Повернемось до історії та розглянемо причини виникнення даного явища, перш за все це гендерна нерівність і проява дискримінацій за ознакою статі. Насильство на сімейно – побутовому ґрунті є одним з найпоширеніших та довготривалих, хоча в багатьох країнах протягом тривалого часу не вважалось правопорушенням як таким. Аналіз різних джерел в залежності від епох дає зрозуміти висновок, що найбільш

впливовим в давні часи був культурний релятивізм та становлення домінантної форми патріархату. Державне регулювання сімейних відносин у європейських країнах у період свого становлення здійснювалося за допомогою канонічного права, лише з плином часу такі країни як: Велика Британія, Франція та Німеччина шлюб почали розглядати не лише як релігійний обряд, а й громадянський акт який потребував врегулювання. Законодавець в основному не санкціонував застосування насильства в сім'ї або не заперечував проти звичаїв та традицій. [3, с. 10; 4]. Перші способи законодавчо врегулювати сімейні відносини були ще в період правління Хамураппі, царя Вавилону. Вони мали досить примітивний характер та не враховували всіх особливостей та всіх форм дискримінації. Згодом при розвитку суспільства найбільшого апогею ця проблема набула починаючи з 19 століття та, як наслідок 11.05.2011 року була підписана Конвенція Ради Європи про запобігання насильства стосовно жінок та боротьби з даним явищем [4], яка на сьогоднішній день є одним як най значущим актом міжнародного інструментарію для протидії з різними явищами та подолання наслідків домашнього насильства. Із українських законодавців на це неодноразово зверталось увагу вітчизняні вчені, що згодом призвело до написання науково – практичного коментаря новел Кримінального кодексу України із реалізації положень Стамбульської Конвенції. [5].

Нажаль дана проблема є досить поширена і в Україні тому законодавцем було прийняте рішення внести зміни до Кримінального кодексу, які зможуть допомогти жертвам домашнього насильства при подоланні даного явищ в цілому. Насамперед потрібно роз глянути статистику а сам з 2013 по 2022 рік 90 % тих, хто звертався у правоохоронні органи щодо насильства в сім'ї це були жінки, 9% - чоловіки, 1,5% - діти різного віку. Розглянувши Кримінальний кодекс України за домашнє насильство кривднику передбачається наступна відповідальність громадські роботи, арешт на строк до шести місяців, обмеження волі на строк до п'яти років чи позбавлення волі на строк до двох років. Домашнє насильство досить довго замовчувалось, оскільки вважала суто приватною справою та осуд суспільства був нікому не потрібен. Але при турбулентності міжнародних

відносин дана проблема потребувала додаткового розгляду тому це спонукало законодавців різних країн до більш радикальних методів боротьби з даним явищем. Навіть сьогодні попри всі виклики суспільства багато жертв домашнього насильства замовчують це, що ускладнює боротьбу з цим явищем ґрунтовно та викоренення його в подальшому. Міжнародна спільнота приймає ряд законодавчих актів не для засудження кривдників, а для попередження та запобігання даного явища на це спрямована політика провідних держав.

Література:

1. Аніщук Н. В. Правові засоби викорінення ґендерного насильства в Україні: історико-теоретичний аналіз: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень»; Одеська національна юридична академія. Одеса, 2008. 36 с. (дата звернення 06.02.2023 р.)
2. Гурковська К. А. Деякі шляхи вдосконалення нормативно-правового забезпечення попередження домашнього насильства. LEGEA ȘI VIAȚA. 2015. № 3/2 (279). 114 с. (дата звернення 06.02.2023 р.)
3. Волощук А. М. Діяльність служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї: монографія. Х. П Ярмачі, О. В. Ковальова. Одеса: ОДУВС, 2013. 218 с. (дата звернення 06.02.2023 р.)
4. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) : довідник для членів парламенту. Парламентська мережа «Жінки вільні від насильства». URL: <https://rm.coe.int/1680096e45> (дата звернення 06.02.2023 р.)
5. Дудоров О. О.,Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України). за ред. М. І. Хавронюка.К.: Ваіте,2019.288 с. (дата звернення 06.02.2023 р.)

Жакун Маргарита Юріївна

*аспірантка кафедри міжнародно та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

**«СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ВОЄННА ДИПЛОМАТІЯ» ТА
«ОБОРОННА ДИПЛОМАТІЯ» В УМОВАХ
ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРАВОВИХ СИСТЕМ**

Сучасні наукові дослідження в сфері дипломатичного права вирізняються складністю визначення, підходами та шириною аналітичного поля. Беата Сурмач, польська дослідниця, доктор наук, влучно зауважує, що поняття «дипломатія» в публічному дискурсі загалом розуміється інтуїтивно, тоді як спроба аналітичного визначення поняття показує всю його складність [1, с.25].

Пол Шарп стверджує, що це неоднозначний термін, який має багато різних значень. На нашу думку, такий підхід науковців до розуміння терміну обумовлений розширеним колом відносин і сферою їх суб'єктності, що охоплює дипломатія.

Сфера дипломатії, в умовах модернізації правових систем, значно розширюється. Крім суто політичних питань, сучасна дипломатія зосереджується на відносинах з вирішення економічних, екологічних та наукових проблем, що виникають перед суб'єктами міжнародного права, і, в свою чергу, провокують виникнення нових видів дипломатії Враховуючи сучасні виклики, пріоритетними для більшості держави Європи стали дипломатичні відносини в сфері забезпечення ядерної безпеки та оборонної здатності держави на випадок збройного конфлікту [2, с.373]

В міжнародно-правовій доктрині термін «оборона дипломатія» є відносно новим, коріння якого дуже пов'язане з потребами нових напрямків в співпраці держав і міжнародних організацій після закінчення холодної війни.

Оборонна дипломатія стала одним з найважливіших інструментів державного управління у військовій сфері. Слід зазначити, що через плюралізм поглядів та думок науковців точного визначення поняття «оборонна дипломатія», яку дуже часто ототожнюють з воєнною дипломатією, поки в науці міжнародного права не існує.

Попри це, ми розуміємо поняття «оборонна дипломатія» як мирне застосування ресурсів з усього спектра оборони для досягнення позитивних результатів у розвитку двосторонніх і багатосторонніх відносин країни.

В свою чергу, «воєнна дипломатія» - це підмножина, яка має тенденцію посилатися лише на роль військових аташе та пов'язану з ними діяльність. Оборонна дипломатія не включає військові операції, але включає в себе таку іншу оборонну діяльність, як міжнародні обміни персоналом, візити кораблів і літаків, залучення на високому рівні (наприклад, міністри[3] і вищий оборонний персонал), двосторонні зустрічі і переговори з персоналом,[4] регіональні оборонні форуми (такі як Shangri-La Dialogue, Halifax Forum), інформаційно-просвітницька діяльність, заходи зміцнення довіри та безпеки, а також діяльність у сфері нерозповсюдження зброї.

Велика Британія визначила оборонну дипломатію як одну з восьми оборонних місій військових і має на меті «розвіяти ворожнечу, зміцнити і підтримувати довіру і допомогти у розвитку демократично підзвітних збройних сил», щоб зробити «значний внесок у запобігання і вирішення конфліктів». [5, с.2] Оборонна дипломатія часто розробляється і впроваджується в тісній координації з міністерствами закордонних справ і розвитку з метою забезпечення узгодженості і зосередженості в уряді.

Генерал-майор Нг Чі Херн, начальник військово-повітряних сил Республіки Сінгапур, підсумував це так: «В оборонній дипломатії ми прагнемо розвивати взаємовигідні відносини з дружніми країнами і збройними силами, щоб зробити внесок у стабільне міжнародне і регіональне середовище» [6].

Під поняттям «воєнна дипломатія» ми розуміємо організаційний воєнно-політичний інструмент реалізації зовнішньої політики держави, сукупність прийомів і методів досягнення воєнно-політичних цілей, механізм відносин між суверенними державами на рівні їхніх збройних сил, оснований на взаємному обміні аташе з питань оборони, військовими, військово-морськими і військово-повітряними аташе [7, с.133].

Суб'єктами діяльності воєнної дипломатії є сукупність спеціальних воєнно-дипломатичних органів, а також кадрові дипломати, які в них працюють.

Підсумовуючи вищезазначене можемо допустити, що зростання ролі оборонної дипломатії, як інструмента реалізації зовнішньої політики держави, призводить до витіснення та заміни, в певних аспектах, вживаного досі терміну «воєнна дипломатія». Проблематика єдиного підходу до розуміння кожного з понять є актуальною й донині. Досить малодослідженою ця проблема є серед українських науковців. Вважаємо, що вирішення даної проблеми допоможе розмежувати аспекти впливу та сфери діяльності «новітніх» різновидів дипломатії, що, в свою чергу, є необхідним для ефективної зовнішньополітичної діяльності держав в сфері забезпечення безпеки та оборонної здатності.

Література:

1. Surmacz B., Ewolucja współczesnej dyplomacji, Aktorzy, struktura, funkcje 2015, №14 С. 24-28.
2. Права людини в період збройних конфліктів : Зб. матеріалів міжнародної науково-практичної конференції присвяч. 25-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Одеса, 18 листопада 2022 р.) [Електронний ресурс] / Нац. ун-т «Одеська юридична академія» ; каф. міжнародного та європейського права НУ «ОЮА» : у 2 т. – Одеса, 2022. - 665 с. - URL: <https://doi.org/10.32837/11300.22665>.
3. Conference of Defense Ministers of the Americas. 18 September 2010. Archived from the original on September 18, 2010. Retrieved July 16, 2017.

URL:<https://web.archive.org/web/20100918223041/http://www.cdmamericas.org/PublicPages/Home.aspx>

4. «The Permanent Joint Board on Defence». 16 March 2011. Archived from the original on March 16, 2011. Retrieved July 16, 2017. URL: DND/CF | Backgrounder | The Permanent Joint Board on Defence (archive.org)

5. Ministry of Defence, 2011. British Defence Doctrine, Joint Doctrine Publication 0-01, London.

6. Major General Ng Chee Khern, Chief of Air Force, Republic of Singapore, cited in Pointer 34:1 (2008)

7. Рудюк С.М. Український військовий аташат в минулому і сьогодні. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 1999. № 2. С. 132-134.

Науковий керівник – Мануїлова К. В. к.ю.н., доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»

Білявський Дмитро Сергійович

*аспірант кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

КРИЗА РАДИ БЕЗПЕКИ ООН В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй (далі – Радбез ООН або Радбез) – один з шести постійних органів Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН), на який відповідно до частини 1 статті 24 Статуту ООН (далі – Статут) покладаються функції з підтримання міжнародного миру та безпеки [1]. Особливої уваги під час аналізу правового підґрунтя діяльності Радбезу ООН заслуговує стаття 25 Статуту, в якій закріплено, що члени ООН зобов'язуються підкорятися рішенням Радбезу та виконувати їх. Значення такого міжнародного органу, рішення якого мають імперативний характер,

не можна применшувати. Зазначені обставини зумовлюють особливе місце Радбезу ООН в системі міжнародної безпеки.

З огляду на вищезазначене більш драматичною виглядає кризова ситуація, яка склалася в Раді Безпеки та яка зумовлена двома факторами.

По-перше, наявністю так званого права вето, яке належить його постійним членам, серед яких Франція, Китайська Народна Республіка, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, Сполучені Штати Америки та Союз Радянських Соціалістичних Республік (правонаступником якого є Російська Федерація). З правової точки зору право вето постійних членів Радбезу прямо не закріплено, проте частиною 3 статті 27 Статуту передбачено, що рішення Ради Безпеки з усіх інших питань (крім процедурних) вважаються прийнятими, якщо за них подано голоси дев'яти членів Ради, включаючи голоси, які збігаються, всіх постійних членів Ради [1], тобто у випадку, коли хоча б один постійний член Ради Безпеки голосує проти рішення, що розглядається, то воно вважається неприйнятним не дивлячись на кількість голосів за прийняття такого рішення.

По-друге, Статутом ООН взагалі не передбачено системи запобіжників на випадок, коли до агресивних дій, що посягають на міжнародний мир та безпеку, вдаються постійні члени Радбезу.

Можна констатувати, що на теперішній момент в міжнародному праві склалася правова колізія, а саме, у разі агресії одного з постійних членів Радбезу ООН, цей орган фактично стає неправомочним, адже не може приймати рішення в межах своєї компетенції із застосуванням методів, передбачених розділом VII Статуту, в тому числі силових, покликаних відновити міжнародний мир та безпеку. Тобто єдиний міжнародний орган з найбільшим рівнем легітимності, рішення якого мають імперативний характер, опиняється в ситуації, коли він не може виконувати функції, які на нього покладені засновниками та закріплені в його установчих документах.

Найбільш яскраво вищезазначена ситуація відтворилася під час неспровокованого повномасштабного вторгнення регулярної армії Російської

Федерації в Україну. За наявності загальносвітового засудження агресії, яка вчиняється РФ, ООН в особі Радбезу не може вчинити рішучих та ефективних дій, які змогли б зупинити та притягнути до відповідальності агресора та відновити міжнародний мир та безпеку.

Для всебічного освітлення проблематики міжнародної реакції на війну між Україною та РФ, все ж таки, слід додати, що ефективному врегулюванню наявного конфлікту заважає наявність у Російській Федерації ядерної зброї, що в поєднанні зі злочинним недемократичним політичним керівництвом створює серйозну загрозу міжнародній безпеці і певним чином обмежує перелік інструментів, які можуть бути застосовані Радбезом ООН задля зупинення агресії.

Проте, все одно постає питання щодо необхідності реформування системи голосування в Раді Безпеки, щоб зменшити вплив постійних членів на роботу даного органу.

Ситуація, що склалася на міжнародній арені, доводить, що доцільно створити правовий механізм, який дозволить подолати систематичне блокування рішень Радбезу. На думку автора, можна застосувати подібний механізм. У разі, коли певне рішення Радбезу блокується шляхом голосування проти його прийняття одним або двома постійними членами, дев'ять інших його членів безвідносно того, чи є вони постійними або ні, звертаються до Генеральної Асамблеї ООН, яка, якщо це стосується загрози міжнародного миру та безпеки, може поставити на голосування питання, що містилося в заблокованому постійним(-и) членом(-ами) рішенні. У разі, якщо три чверті від загальної кількості членів ООН проголосують за ухвалення такого рішення, то воно передається на повторне голосування до Радбезу ООН, яке може ухвалити його не менш як дванадцятьма (що складає $\frac{3}{4}$ від числа членів Радбезу в бік збільшення) голосами «за» та при цьому правило, що передбачене частиною 3 статті 27 Статуту, не має застосовуватись.

Підсумовуючи, тема обмеження повноважень постійних членів Радбезу – ядерних держав, є вкрай складною, проте з метою дотримання цілей та

принципів, на яких ґрунтується діяльність Організація Об'єднаних Націй в цілому та зокрема Ради Безпеки ООН, необхідно здійснити реформування такої міжнародної організації, значення якої для сьогоденного світоладу не можна перебільшити. В умовах, коли світова спільнота, яку уособлює ООН, не спромоглася передбачити та ефективно запобігти неспровокованій збройній агресії РФ через певні вади в архітектурі міжнародної безпеки, то вона має хоча б мати дієві механізми для зупинення агресора незалежно від того, який статус така держава має в органах у складі ООН, інакше Організація Об'єднаних Націй наслідуватиме шлях Ліги Націй, яка не змогла зберегти міжнародний мир та запобігти широкомасштабним війнам, що зумовило те, що Ліга Націй стала частиною історії, а не теперішньої системи міжнародних відносин.

Література:

1. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду // Міжнародний документ від 26.06.1945 [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text
Науковий керівник – Мануїлова К. В., к.ю.н., доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»

Шипко Станіслав Олегович

*аспірант кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ОСОБЛИВОСТІ ЮРИСДИКЦІЇ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ ЩОДО ЗЛОЧИНУ ГЕНОЦИДУ

У зв'язку з тим, що зараз в міжнародному праві сформовано два абсолютно незалежні один від одного режими відповідальності за злочин геноциду, застосування яких, на практиці призводить до того, що між суб'єктами, які наділені юрисдикційними повноваженнями щодо розгляду

злочину геноциду неодноразово виникають суперечності на предмет того який з режимів та яким судом повинен застосовуватись у випадку вчинення злочину геноциду. Актуальність дослідження полягає в тому, що у вітчизняній науці не вистачає достатньої кількості наукових праць, які б як з теоретичної, так і з практичної точки зору розкривали порядок взаємодії двох режимів міжнародної кримінальної відповідальності за скоєння злочину геноциду. Крім того, абсолютно недослідженим залишається питання розмежування юрисдикції трибуналів *ad hoc*, Міжнародного кримінального суду та Міжнародного суду ООН.

Найбільш комплексне дослідження цих питань висвітлено у коментарі до Конвенції про геноцид за редакцією П. Гаєти., а також в дослідженнях таких вчених як: С.М.С. Аль-Захарна, А. Асунсьйон, Б. Бонафе та П.-М. Дупуй, Дж. Квіглі.

Міжнародний кримінальний суд найбільше відповідає моделі передбаченій в статті 6 Конвенції про геноцид, зокрема, через утвердження первинного обов'язку держави, в тому числі і за територіальним принципом, покарати осіб, що вчинили геноцид та інші міжнародні злочини, а також через договірний характер його утворення, тобто «прийняття юрисдикції». Разом з тим, інституційно даний судовий орган не пов'язаний з Конвенцією і не містить явної відсилки до статті 6 [3].

Однак, цікаво зазначити, що попри цей факт, єдиною справою щодо геноциду, яку розглядав Міжнародний кримінальний суд, є справа *Prosecutor v. Omar Hassan Ahmad Al Bashir*. Дана справа була передана Рабою Безпеки ООН до Міжнародного кримінального суду згідно зі статтею 13(b). Така ситуація може наштовхнути на думку, що для обвинувачення в злочині геноциду на міжнародному рівні необхідний певний рівень політичної підтримки. Також варто наголосити на тому, відсутній будь-який формальний зв'язок між Конвенцією про геноцид та Римським Статутом [1].

Однак, на мою думку, Римський Статут можна розглядати як продовження (або своєрідне доповнення) до Конвенції про злочин геноциду.

На підтвердження своєї тези хотіла б навести той факт, що стаття 6 Конвенції про геноцид є беззаперечним механізмом, який може допомогти вирішити проблему поширення юрисдикції Міжнародного кримінального суду на громадян держав, що не є сторонами Римського Статуту.

Справа в тому, що хоча це прямо і не стверджується в Римському Статуті, але на практиці можуть існувати три випадки, в яких Міжнародний кримінальний суд матиме юрисдикцію:

1) злочин вчинено на території держави, яка визнала юрисдикцію Міжнародного кримінального суду;

2) злочин вчинено на території держави, яка не визнала юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, громадянином держави, яка визнала юрисдикцію Міжнародного кримінального суду;

3) злочин вчинено на території держави, яка визнала юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, громадянином держави, яка не визнала юрисдикцію Міжнародного кримінального суду[2].

Саме на ґрунті територіальної юрисдикції Міжнародного кримінального суду у міжнародній спільноті існує значна суперечка, яка була розпочата представниками США, які направили головне заперечення проти встановлення таких правил юрисдикції. Однак, усі наведені в цьому запереченні позиції США стосувались у більшості випадку лише воєнних злочинів та злочинів проти людяності.

Проте у випадку із злочином геноциду ситуація дещо інша, оскільки передбачений у статті 6 Конвенції про злочин геноциду обов'язок всіх сторін Конвенції співпрацювати з державою, на території якої було вчинено злочин, в здійснюваному нею судовому переслідуванні обвинувачених. На думку дане положення означає, що навіть якщо держава-сторона Конвенції про злочин геноциду не є стороною Римського Статуту, це не відмінює її обов'язку згідно зі статтею 6 Конвенції, який в даному випадку проявляється в співпраці з міжнародним карним трибуналом, якому держава, на території якої було вчинено злочин, вирішила делегувати свою юрисдикцію.

Крім того, під час обговорення юрисдикції Міжнародного кримінального суду на Римській дипломатичній конференції, всі учасники конференції прийняли пропозицію Кореї щодо застосування одразу чотирьох передумов здійснення територіальної юрисдикції. Таким чином, вчинення злочину на території держави-сторони, вчинення злочину громадянином чи проти громадянина такої держави або затримання злочинця на території такої держави, лише щодо злочину геноциду. Важливо зауважити, що навіть представник США відзначив, що делегація його країни готова визнати автоматичну юрисдикцію Міжнародного кримінального суду щодо злочину геноциду [4]

Отже, особливість юрисдикції Міжнародного кримінального суду, що підкреслена у науковій літературі більшості дослідників, які підтримують позицію про те, що Міжнародний кримінальний суд має право здійснювати юрисдикцію над громадянами країни, які не є підписантами Римського Статуту.

При цьому також важливо з практичної точки зору розрізняти правовий режим *ad hoc* трибуналів, описаних у підрозділі 2.1, та Міжнародного кримінального суду. Зокрема, різниця у тому, що сила повноважень трибуналів походить від Ради Безпеки ООН, а тому – відповідно до стаття 103 Статуту ООН «у випадку конфлікту між зобов'язаннями членів ООН згідно зі Статутом та їхніми зобов'язаннями згідно з іншим міжнародним договором, їхні обов'язки згідно зі Статутом повинні мати перевагу». Натомість, обов'язок співпраці з Міжнародним кримінальним судом є лише договірним, адже впливає з Римського Статуту[7].

У статті 98(1) Статуту передбачено, що «Суд не повинен звертатися із запитом відносно передачі або допомоги, якщо це вимагатиме від держави, до якої звернено запит, діяти всупереч її міжнародно правовим зобов'язанням щодо державного або дипломатичного імунітету особи чи майна третьої держави, якщо лише Суд спершу не заручиться співпрацею цієї третьої держави щодо відмови від імунітету». Тож, це один з тих

випадків, коли при існуванні юрисдикції Міжнародного кримінального суду і відповідних повноважень адресувати запити державам-сторонам Римського Статуту відсутній зустрічний обов'язок цих держав виконувати запити Суду[8].

Отже, Конвенція про злочин геноциду є центральним та вихідним документом, яким передбачено два режими відповідальності за даний вид злочину: міжнародно-правова відповідальність держав та міжнародна кримінальна відповідальність індивідів. Дана конвенція має комплексну природу і одночасно являє собою міжнародно-правовий договір, яким встановлюються зобов'язання держав, кримінально-правовий інструмент, в якому визначається злочин геноциду, та договір з прав людини, що сприяє захисту прав людини від порушень з боку держави. Як наслідок аналізу судової практики було встановлено, що заборона геноциду передбачена не лише Конвенцією про заборону геноциду, але й є також імперативною нормою та нормою міжнародного звичаєвого права. Таким чином, з моральної точки зору правовий інтерес в недопущенні вчинення геноциду мають всі держави світу, а тому - поряд з Конвенцією про злочин геноциду діє режим міжнародного звичаєвого права. Основні засади здійснення юрисдикції над злочином геноциду міжнародним карним трибуналом викладені в статті 6 Конвенції про злочин геноциду. Першим міжнародним судом, який повною мірою відповідає моделі трибуналу, передбаченій в статті 6 Конвенції про геноцид, став Міжнародний кримінальний суд. Разом з тим, інституційно Міжнародний кримінальний суд не пов'язаний з Конвенцією про злочин геноциду і Римський Статут також не містить явної відсилки до статті 6 Конвенції.

Література:

1. Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Paris, 9 December 1948, United Nations Treaty Series, vol. 78, No. 1021, p. 277. URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%2078/v78.pdf>

2. Reservations to the Convention on Genocide, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1951, p. 15
3. Zappalà, Salvatore. "International Criminal Jurisdiction over Genocide." In The UN Genocide Convention: A Commentary, edited by P. Gaeta, 259-77. New York: Oxford University Press, 2009.
4. Scharf, M. «The ICC's Jurisdiction over the Nationals of Non-Party States: A Critique of the U.S. Position» Law and Contemporary Problems 64, no. 1 (2001): 67-117.
5. Аносова Ю. В. Юрисдикція міжнародних судових органів щодо злочину геноциду. URL:
<http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/14809?locale-attribute=en>
6. Погосян А.А. Юрисдикція Міжнародного кримінального суду. URL:
<http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/3462/%D0%9F%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D1%81%D1%8F%D0%BD.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
7. Статут ООН. URL:
https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf
8. Римський Статут Міжнародного кримінального Суду. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
Науковий керівник – Бехруз Х. Н. д.ю.н., професор кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»

Конончук Віта Валеріївна

*аспірантка кафедри міжнародно та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

СПІВВІДНОШЕННЯ НАДНАЦІОНАЛЬНОСТІ ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА СУВЕРЕНІТЕТУ ДЕРЖАВ -ЧЛЕНІВ

Питанням, яке вже багато років викликає неабиякий інтерес серед

наукової спільноти є питання про співвідношення наднаціональності права Європейського Союзу та суверенітету держав-членів. На протязі всього розвитку європейської інтеграції в ЄС намагалися знайти баланс між правопорядком Європейського Союзу та національними правопорядками, який виключив би надмірне посилення інститутів Союзу, і, в той же час, дозволив би забезпечити досягнення завдань і цілей інтеграції.

Наднаціональність характеризується в Договорі про заснування Європейського об'єднання вугілля й сталі від 1951 р. (ст. 9), де зазначалось (ст. 9): «Члени Верховного органу виконують свої функції, будучи повністю незалежними, в загальних інтересах Співтовариства. У процесі виконання своїх обов'язків вони не запитують та не приймають інструкції будь-якого уряду або будь-якої організації. Вони утримуються від будь-яких дій, несумісних з наднаціональним характером їх функцій. Кожна держава повинна поважати цей наднаціональний характер [1].

У літературі було в цілому визначено низку ознак наднаціонального правопорядку *suigeneris*, серед яких, зокрема, такі: 1) регулювання у важливій сфері у спільних інтересах держав-членів; 2) незалежність органів регулювання від інструкцій з боку держав; 3) прямий вплив на індивідів; 4) виконання органом регулювання квазізаконодавчої функції; 5) обов'язковість рішень органу регулювання для держав-учасниць; 6) створення юрисдикції всередині угруповання задля обслуговування «наднаціонального права»[2]. Однак головною характерною рисою наднаціональних організацій вважається «пряма статутна дія їх правових актів на національні правові акти їх членів» [3].

Наднаціональність визначається як функціональна ознака об'єднання держав, за якою певні суверенні права у визначених конституцією галузях передаються державами певному наднаціональному органу, причому такий процес стає незворотнім та поступово перестає залежати від волі окремих держав[4]. Наднаціональність права ЄС слід розуміти як відмову держав-членів від частини своїх суверенних прав у певних сферах на користь інституцій цього інтеграційного утворення. Під час здійснення своїх функціональних повноважень інституції ЄС не повинні втручатися у внутрішні справи суверенних держав, які входять до його складу, однак керівні органи ЄС

поступово розширюють свою компетенцію, що призводить до обмеження суверенітету держав, які є членами ЄС, і посилення наднаціональних тенденцій на шляху євроінтеграції.

Поступка суверенних повноважень відноситься до виключної компетенції держав-членів і закріплюється договором про ЄС, а сам Союз з погляду як формальних критеріїв, так і основних принципів його функціонування належить до спільнот держав. Це підтверджується і в Лісабонському договорі, в різних розділах якого вказується на те, що Союз поважає національну індивідуальність держав-членів, багатство культурної та мовної різноманітності. Це вказує на те, що Союз і надалі залишається спільнотою держав, кожна з яких переслідує свої національні інтереси, що призводить до складнощів у прийнятті інтеграційних рішень. На сучасному етапі ступінь неоднорідності Європейського Союзу настільки великий, що досягнення компромісу є складним завданням.

Таким чином, основні складнощі на шляху розвитку наднаціональності у праві Європейського Союзу пов'язані із суверенітетом. Виникає ситуація, коли суверенітет, з одного боку, створює наднаціональність, з другого, - є основним обмежувачем її подальшого розвитку. Разом з цим, наднаціональність не може розглядатися як незалежна від держав влада. Наднаціональність завжди служить інтересам країн, адже саме вони визначають мету та завдання інтеграції, інакше кажучи, саме суверенітет створює наднаціональність, а ступінь наднаціональності знаходиться під контролем держав-членів. Зasadничим принципом наднаціонального права виступає принцип верховенства права: саме він обумовлює наддержавний характер права Європейського союзу. Принцип верховенства права ЄС виключає можливість не лише застосування, але й прийняття національних норм права, які б суперечили нормам ЄС. Принцип верховенства права ЄС сформований Судом ЄС, Декларацією № 17 щодо вищої юридичної сили), яка додається до Лісабонського договору, де вказується, що «згідно з усталеним прецедентним правом Суду Європейського Союзу Договори та законодавчі акти, ухвалені Союзом на основі Договорів, мають вищу юридичну силу порівняно з законодавчими актами держав-членів згідно з умовами, встановленими

прецедентним правом»[5], висновком Юридичної служби Європейської Ради від 22. 06 2007 р. щодо вищої юридичної сили законодавства ЄС, в якому зазначено, що «з прецедентного права Суду Європейського Союзу

Разом з цим в праві ЄС приділяється значна увага збереженню суверенітету держав- членів. Вся повнота влади належить державам членам в сферах, зазначених у ст. 6 Договору про ЄС. Союзнаділений повноваженнями щодо здійснення діяльності з підтримки, координації або доповнення діяльності держав-членів, не підмінюючи при цьому їхню компетенцію у відповідних сферах. Здійснення гармонізації законодавчих і регламентарних актів держав-членів у сферах доповнюючої компетенції заборонено (ст. 2.5 ДФЄС) [8].Сферами доповнюючої компетенції на європейському рівні є:охорона та зміцнення здоров'ялюдини;промисловість;культура;туризм;освіта, професійненавчання, молодь таспорт;цивільнийзахист;адміністративне співробітництво. Отже особливості правової системи Європейського союзу полягають у визнанні верховенства права ЄС, яке має сприяти вирішенню завдань та досягненню цілей об'єднання в рамках компетенції, отриманої ЄС внаслідок передання своїх повноважень державами-членами при збереженні суверенних прав держав - членів поза цих чітко визначених сфер.

Література:

1. TreatyestablishingtheEuropeanCoalandSteelCommunity, ECSC т TreatyURL:<https://eur-lex.europa.eu/EN/>
2. Вишняков О. К. Наднаціональність як правовий феномен Наукові праці Національного університету "Одеська юридична академія". 2014. Т. 14. С. 119-124. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nponyua_2014_14_13.
3. Schmalenbach K., InternationalOrganisationsorInstitutions, GeneralAspects. In: MaxPlanckEncyclopediaofPublicInternationalLaw. R. Wolfrum (ed.). Oxford: OxfordUniversityPress, onlineedition, para.URL:<https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law:epil>
4. Сахнюк В. Прояв наднаціональності у функціонуванні інституційної системи Європейського Союзу *Підприємництво господарство і право*. 2017.№4. С.197-200.

5. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union -
DECLARATIONS
annexed to the Final Act of the Intergovernmental Conference which adopted the Treaty of Lisbon, signed on 13 December 2007 - A. DECLARATIONS
CONCERNING PROVISIONS OF THE TREATIES - 17.
Declaration concerning primacy URL: <https://eur-lex>

СЕКЦІЯ № 2.

СЦЕНАРІЇ АДАПТАЦІЇ ТА РЕФОРМУВАННЯ ПРАВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Чанишева Галія Інсафівна

*д.ю.н., професор, завідувачка кафедри трудового права
та права соціального забезпечення*

Національного університету «Одеська юридична академія»

ОСНОВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Із введенням воєнного стану в Україні розпочався новий етап у розвитку трудового права. Для забезпечення нормального функціонування трудових відносин, вдосконалення їх правового регулювання було прийнято низку важливих законів, внесено зміни до чинних законодавчих актів. Прийняті після 24 лютого 2022 року нові закони свідчать про початок масштабного реформування чинного трудового законодавства, що має завершитися прийняттям Трудового кодексу України.

Першим законом, прийнятим у цей період, став Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 року №2136-IX [1]. Наступним став Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування сфер зайнятості та загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття під час дії воєнного стану» від 21 квітня 2022 року №2220-IX [2]. 12 травня 2022 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту трудових прав працівників» №2253-IX [3].

В умовах воєнного стану понятійно-категоріальний апарат трудового права поповнився новими термінами – «оптимізація трудових відносин», «спрощення регулювання трудових відносин», запровадженими

відповідними законами України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин» від 01 липня 2022 року №2352-IX [4] та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення регулювання трудових відносин у сфері малого і середнього підприємництва та зменшення адміністративного навантаження на підприємницьку діяльність» від 19 липня 2022 року №5371 [5].

Реформування трудового законодавства України в умовах воєнного стану продовжив Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання трудових відносин з нефіксованим робочим часом» від 18 липня 2022 року №5161 [6].

Тільки два із прийнятих протягом 2022 року законодавчих актів втратять чинність з дня припинення або скасування воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 року №2136-IX та Закон України від 19 липня 2022 року №5371. Внесені ж зміни та доповнення до актів чинного законодавства іншими законами розраховані не тільки на умови воєнного стану, а й на післявоєнний період.

Аналіз змісту зазначених вище законодавчих актів дозволяє виокремити наступні основні напрями розвитку трудового права та реформування трудового законодавства в умовах воєнного стану:

- 1) встановлення певних обмежень і особливостей організації трудових відносин із додержанням мінімальних трудових гарантій;
- 2) посилення захисту трудових прав працівників і гарантій їх здійснення;
- 3) посилення гнучкості правового регулювання трудових відносин, мобільності працівника при здійсненні права на працю;
- 4) розширення договірних засад регулювання трудових відносин.

Водночас одним із основних напрямів розвитку трудового права в умовах воєнного стану залишається виконання міжнародно-правових зобов'язань України в сфері європейської інтеграції. До законопроектів, які за предметом правового регулювання належать до міжнародно-правових

зобов'язань України в сфері європейської інтеграції та сфери дії права Європейського Союзу, належить проект Закону України «Про колективні угоди та договори» № 7628 [7]. Цей законопроект, як зазначено в пояснювальній записці до нього, розроблено з метою підвищення ролі колективно-договірного регулювання трудових відносин, посилення захисту прав працівників і роботодавців, налагодження співпраці сторін соціального діалогу [8].

В цілому оцінюючи законопроект № 7628, слід дійти висновку, що за своєю метою він відповідає зобов'язанням України згідно з Угодою про асоціацію та праву Європейського Союзу, але потребує доопрацювання, оскільки не повною мірою враховує положення Директиви Ради № 2001/23/ЄС від 12.03.2001, Директиви 91/553/ЄЕС; а також Європейської соціальної хартії (переглянутої). Законопроект також потребує доопрацювання системно-юридичного та юридико-технічного характеру. Прийняття проекту Закону України «Про колективні угоди та договори» стане важливим кроком у реформуванні національного трудового законодавства в сфері колективно-договірного регулювання, його адаптації до стандартів ЄС.

Література:

1. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 року № 2136-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. №31. Ст. 1634.
2. Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування сфер зайнятості та загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття під час дії воєнного стану: Закон України від 21 квітня 2022 року №2220-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. №40. Ст. 2148.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту трудових прав працівників: Закон України від 12 травня 2022 року №2253-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. №44. Ст. 2384.

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин: Закон України від 01 липня 2022 року №2352-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. №58. Ст. 3434.

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення регулювання трудових відносин у сфері малого і середнього підприємництва та зменшення адміністративного навантаження на підприємницьку діяльність: Закон України від 19 липня 2022 року №2434-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. №68. Ст. 4059.

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання трудових відносин з нефіксованим робочим часом: Закон України від 18 липня 2022 року №2421-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. №64. Ст. 3837.

7. Про колективні угоди та договори: проект Закону України (реєстр. № 7628 від 02.08.2022 р. (в редакції від 06.10.2022)) <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40184>

8. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про колективні угоди та договори» № 7628 від 03.08.2022р. Верховна Рада України. URL.: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40185>

Афанасьєва Мар'яна Володимирівна

*д.ю.н., професор, професор кафедри конституційного права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПОВОЄННІ ВИБОРИ В УКРАЇНІ:

КЛЮЧОВІ ПИТАННЯ ТА МАЙБУТНІ ВИКЛИКИ

Наступні українські вибори, які відбудуться після припинення або скасування воєнного стану, матимуть важливе значення для демократичного шляху країни. Ключові питання, з якими стикнеться Україна після війни,

щодо відновлення роботи демократичних інститутів, потребують обговорення та напрацювання проектів рішень вже зараз.

Виборці. Починаючи з 24 лютого 2022 року Україну вимушені були покинути майже 11 мільйонів українців. Згідно даних Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців кількість громадян України на території країн Європи станом на 7 лютого 2023 року складає 8 051 805 осіб [1]. Щонайменше 2,8 млн українців були вимушені виїхати до країни-агресора або були депортовані [2]. На початку збройної агресії за кордоном перебувало 650-690 тисяч українських дітей, а станом на грудень 2022 року – близько 480-520 тисяч [3]. З чого можна зробити висновок, що близько 10 мільйонів дорослих громадян, тобто виборців, перебуває за межами України.

На виборах 2019 року Міністерство закордонних справ повідомляло, що за даними Державного реєстру виборців, загальна кількість українських виборців за кордоном становила понад 410 тисяч осіб [4], що в 25 разів менше ніж зараз. Всього за кордоном для українців було створено 101 виборчу дільницю в 72 країнах світу. В таких європейських містах як Берлін, Таллінн, Лісабон, Париж, Краків, Рим та Варшава шикувалися великі черги з українських громадян, щоб взяти участь у виборах [5]. Організація голосування такої кількості виборців за кордоном потребує нових підходів та створення додаткових виборчих дільниць.

До того слід додати ситуацію з внутрішньо переміщеними особами. За даними Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України наразі обліковано 4,8 мільйона внутрішньо переміщених осіб. Їх реальна кількість становить близько 7 мільйонів [6]. Це також потребує врахування при організації виборів, зокрема місцевих, оскільки право голосу на виборах депутатів сільської, селищної, міської ради, сільського, селищного, міського голови мають виборці, виборча адреса яких віднесена до території відповідної територіальної громади. Голосування за межами

країни та внутрішньо переміщених осіб вимагатиме додаткових фінансових, організаційних та логістичних зусиль.

Кандидати та політичні партії. Повоєнний період поставить на порядок денний питання забезпечення рівних умов для кандидатів та політичних партій. Мова йде зокрема про відновлення роботи партійних мереж, особливо місцевих осередків на територіях де відбувалися активні бойові дії чи які перебували під окупацією. Також складним є питання проведення передвиборної агітації та фінансування політичних партій, оскільки економічне становище України може створити додаткові складнощі для забезпечення рівних можливостей для кандидатів та політичних партій. Крім того, слід на законодавчому рівні вирішити питання щодо дотримання цензу осілості тими кандидатами, які вимушені були покинути територію України на час запровадження воєнного стану, але при цьому центр їх життєвих інтересів залишався в Україні.

Окружні, територіальні, дільничні виборчі комісії. До складу дільничних виборчих комісій з виборів Президента України 2019 року було включено 445 тисяч 111 членів [7]. Слід зазначити, що, як правило, ці особи вже мають відповідний досвід участі в адмініструванні виборів. Повертаючись до кількості осіб, які вимушені були покинути Україну, організація роботи комісій та навчання їх членів, також буде потребувати додаткових зусиль.

Строки призначення виборів. Виборчий кодекс України передбачає, що рішення щодо призначення виборів, виборчий процес яких був припинений або не розпочався у зв'язку з введенням воєнного стану, ухвалюється відповідним суб'єктом їх призначення не пізніше місяця з дня припинення або скасування воєнного стану, а у разі якщо для проведення виборів законом не вимагається окремого рішення про їх призначення, про початок відповідного виборчого процесу оголошує Центральна виборча комісія не пізніше місяця з дня припинення або скасування воєнного стану. Виникає

запитання щодо готовності всіх суб'єктів та учасників до цього в такий стислий строк.

Заступник голови парламенту вже зараз зазначає, що «потрібен перехідний час після закінчення воєнного стану. Мова може йти про кілька місяців, звучав термін 4-5 місяців. Він спрямований на те, щоб упорядкувати ситуацію зі списками виборців»[8]. Дійсно перехідний термін потрібен, але виборче законодавство такого строку не передбачає, що також потребує завчасного врегулювання.

Виборчі округи та виборчі дільниці. За інформацією Державної служби з надзвичайних ситуацій в Україні заміновано 30% усієї площі держави. За даними рятувальників, тисячі боєприпасів залишаються нездетонованими після обстрілів. Міни та інші вибухонебезпечні предмети можуть залишатися на вулицях, в покинутих будинках і навіть на дитячих майданчиках [9]. Перший етап розмінування займе від 1 до 3 років [10]. Відповідно слід врахувати ці обставини для територіальної організації виборів та логістиці передачі виборчої документації.

Підготовка організації і проведення голосування та підрахунок голосів виборців здійснюються на виборчих дільницях. Виборчі дільниці, як правило, розміщуються в приміщеннях освітніх закладів. З початку повномасштабного вторгнення в Україну пошкодили або зруйнували повністю будівлі понад 3 тис. навчальних закладів: 2638 закладів пошкоджено, 437 зруйновано повністю [11]. Зазначеним приміщенням потрібно буде шукати заміну. Крім того, важливим залишаються питання електропостачання та Інтернет зв'язку, з урахуванням колосальних руйнувань енергосистеми країни.

Фінансування виборів. Чергові парламентські вибори мають відбутися у жовтні 2023, але під час воєнного стану це неможливо. Більш того, у бюджеті на 2023 рік коштів на проведення парламентських виборів не передбачено. Чи будуть внесені зміни до бюджету у разі припинення воєнного стану в цьому році та чи будуть передбачені витрати на вибори у наступному,

покажіть час, але важливим залишається принципова можливість фінансування виборів за умови дефіциту бюджету.

Судовий захист. Захист виборчих прав має вирішальне значення для демократії, тому окремої уваги потребує забезпечення доступу до правосуддя під час виборчого процесу на територіях де суди призупинили свою діяльність через активні бойові дії та тимчасову окупацію.

Виборче законодавство. Вказані та інші ключові питання проведення виборів в післявоєнний період викликають необхідність внесення змін до виборчого законодавства. Важливо провести ці зміни завчасно, відкрито та публічно з залученням до обговорення зацікавлених осіб та експертів.

Слід позитивно відмітити, що Центральна виборча комісія вже в середині 2022 року схвалила пропозиції щодо вдосконалення законодавства України, спрямовані на забезпечення підготовки та проведення виборів після припинення чи скасування воєнного стану в Україні і надіслала їх Комітету Верховної Ради України з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування для розгляду та врахування під час підготовки відповідних законопроектів [12].

Євроінтеграційний аспект. Вторгнення прискорило європейську інтеграцію України, у червні 2022 року Україна отримала статусу кандидата у члени ЄС, який передбачає проведення реформ, у тому числі з ключових аспектів демократії, що також має бути враховано при вдосконаленні повоєнного виборчого законодавства.

Війна матиме величезні інституційні, логістичні та законодавчі наслідки для проведення виборів, тому важливо починати готуватися до майбутніх викликів вже сьогодні.

Література:

1. Refugees from Ukraine recorded across Europe. UNHCR. 07 Feb 2023. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>
2. 3 лютого на росію депортували чи змушені були виїхати майже 3 млн українців. 5 канал. 2022. 05 груд. URL: <https://www.5.ua/suspilstvo/z->

liutoho-na-rosiiu-buly-deportovani-chy-zmusheni-buly-vyikhaty-maizhe-3-mln-ukraintsiv-294112.html

3. Скільки українських школярів виїхало за кордон. ДивисьІнфо 2023. 3 січ. URL: <http://surl.li/etwse>

4. У МЗС назвали загальну кількість українських виборців за кордоном. Уніан. Інформаційне агенство. 2019. 27 берез. URL: <https://www.unian.ua/elections/10495065-u-mzs-nazvali-zagalnu-kilkist-ukrajinskih-viborciv-za-kordonom.html>

5. Українські вибори: на закордонних дільницях громадяни шикуються в довжелезні черги. Ракурс. 2019. 31 бер. URL: <https://racurs.ua/ua/n120121-ukrayinski-vybory-na-zakordonnyh-dilnycyah-gromadyany-shykuutsya-v-dovjelezni-cherhy-foto.html>

6. Ірина Верещук: Завдання Мінреінтеграції на 2023 рік – інтеграція внутрішніх переселенців. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. 2023. 06 лют. URL: <http://surl.li/etwrh>

7. До ДВК на президентських виборах увійшли понад 445 тисяч членів Укрінформ. Мультимедійна платформа іномовлення України. 2019. 15 берез. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-elections/2660763-do-dvk-na-prezidentskih-viborah-uvijšli-ponad-445-tisac-cleniv.html>

8. Вибори в Україні: у Раді розповіли, коли вони можуть пройти та що може змінитися. УНІАН інформаційне агентство. 2022. 14 груд. URL: <https://www.unian.ua/society/vibori-v-ukrajini-u-radi-rozpovili-koli-voni-mozhut-proyti-ta-shcho-mozhe-zminisya-12077886.html>

9. «Обережно, міна!»: як російські окупанти мінують територію України та скільки часу треба на розмінування. Центр громадського моніторингу та контролю. 2023. 9 Січ. URL: <https://naglyad.org/uk/2023/01/09/oberezhno-mina-yak-rosijski-okupanti-minuyut-teritoriyu-ukrayini-ta-skilki-chasu-treba-na-rozminuvannya/>

10. У МВС розповіли, скільки часу потрібно на повне розмінування України. Вечірній Київ. 2023. 12 січ. URL: <http://surl.li/etwrj>

11. 2638 закладів пошкоджено 437 зруйновано повністю. Міністрство освіти та науки України. URL: <https://saveschools.in.ua/>

12. Вибори після війни. ЦБК напрацювала законодавчі пропозиції щодо проведення виборів у повоєнний період. Центральна виборча комісія. 2022. 27 верес. URL: <https://cvk.gov.ua/novini/vibori-pislya-viyni-tsvk-napratsyuvala-zakonodavchi-propozitsii-shhodo-provedennya-viboriv-u-povoienniy-period.html>

Andrey Neugodnikov

*Honored lawyer of Ukraine, candidate of legal sciences, associate professor
of the department of administrative and financial law
National University «Odesa Law Academy»*

Dmytro Hrebeniuk

*Assistant of the department of international and European law
National University «Odesa Law Academy»*

**THE INFLUENCE OF THE ADMINISTRATIVE SPACE ON THE
LEGAL SYSTEMS OF THE MEMBER STATES
OF THE EUROPEAN UNION**

For the first time, the concept of the European administrative space was used in the materials of the program Support for Improvement in Governance and Management (hereinafter - SIGMA). This program was created in 1992 and is a joint initiative of the Organization for Economic Co-operation and Development and the European Union.

Its goal is to improve public administration and support the socio-economic development of the country by increasing the potential of the public sector, strengthening horizontal management, and improving the development and implementation of public administration reforms.

It is worth noting that the European Commission has determined the scope of public administration reform, covering six main areas:

- 1) Management reform strategy;
- 2) Development and coordination policy;
- 3) Civil service and human resources management;
- 4) Responsibility;
- 5) Provision of services;
- 6) Management of state finances.

The principles of public administration were developed in close cooperation with the European Commission to define detailed requirements for functioning public administration.

While the general criteria for good governance are universal, the program has developed more tailored principles for European Union candidate and potential candidate countries, as well as more general principles suitable for a wider range of countries, including those working with the European Union under the European Neighborhood Policy.

SIGMA has been conducting governance reviews of EU candidate countries and potential candidates since 2015. Comprehensive monitoring reports were prepared in 2015 and 2017, while more targeted reviews were conducted in 2016 and 2019. These reviews analyzed each country's performance in public administration reform, set benchmarks, and proposed reform recommendations. Audits of compliance with the principles of public administration were also carried out in some partner countries based on the interests and initiative of each individual country. It should be noted that a report was prepared for Moldova in 2015, for Georgia and Ukraine in 2018, and for Armenia in 2019[1].

SIGMA publication No. 27 states that Central and Eastern European countries wishing to join the European Union must meet the Copenhagen and Madrid criteria of the European Union Membership Council and therefore focus on public administration reform. At the same time, it is emphasized that the *acquis communautaire* applies to the referrals of state administration[2].

The *acquis communautaire* (translated as "property" or "accomplishment of the Communities") is understood as a set of legislative acts, political documents and the practice of their application that exist in the European Union at any given moment. The introduction of *acquis* into national legal systems is a necessary condition for the completion of the country's accession to the European Union.

In various areas of legislation, the goals and content of the reforms are quite clear. Candidate countries need to transpose EU legislation into their domestic legal system and then implement and enforce it. However, there is no *acquis communautaire* to set standards for horizontal management systems or national public administrations. The lack of general legislation of the European Union in the field of public administration and administrative law creates a serious problem for candidate countries.

The goals and directions of public administration reform in the light of their accession to the European Union are less clear. However, there is a general consensus on the key components of good governance. These components include the supremacy of legal principles of reliability, predictability, accountability and transparency, as well as technical and managerial competence, organizational capacity and citizen participation. Despite the absence of an *acquis communautaire*, this consensus is based on the established principles of public administration shared by the member states of the European Union with different legal traditions and different management systems. Over time, these principles were defined and clarified in the case law of national courts and later in the case law of the European Court.

The practice of the European Court can establish general principles. In many cases, the interpretation of the relevant provisions of the Union legislation by the European Court leads to changes in the understanding of the principles of administrative law in the member state. This indicates a kind of Europeanization of administrative law. All this demonstrates the emergence of the European Administrative Space, which mostly concerns the main institutional mechanisms, processes, general administrative standards and public service indicators[2].

In the legal system of the Union, the European Court defined a large number of principles of administrative law, referring to the general principles of administrative law, which are characteristic of the member states of the European Union at that time. Particularly important of them, which must be applied by all member states of the union at the national level when applying European Union law, are:

1. The principle of management through law;
2. Principles of proportionality;
3. Legal certainty;
4. Protection of legitimate expectations;
5. Prevention of discrimination;
6. The right to a hearing in administrative decision-making procedures;
7. Security measures;
8. Fair conditions for citizens' access to administrative courts.

It is worth noting that in SIGMA publication No. 27 these principles were systematized and the following groups were distinguished among them:

1. Reliability and predictability (legal certainty);
2. Openness and transparency;
3. Accountability;
4. Efficiency and effectiveness

The set of general principles of public administration of the member states of the European Union constitutes the European administrative space. It includes a set of general standards for actions within public administration, which are defined by law and applied in practice through procedures and accountability mechanisms. It is in this context that SIGMA publication No. 27 understands the European administrative space as a special part of European Union law. Although the European administrative space is not an agreed part of the *acquis communautaire*, it should be a reference point for public administration reforms in the candidate countries. Countries applying for membership in the European Union must take these standards into account when developing their public administration systems.

References:

1. Monitoring Reports. Support for Improvement in Governance and Management. 20.10.2020. URL: <https://www.sigmaweb.org/publications/monitoring-reports.htm>
2. European Principles for Public Administration. Support for Improvement in Governance and Management. Papers No. 27. OECDiLibrary. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/governance/european-principles-for-public-administration_5kml60zwd7h-en;jsessionid=2ruz0k9evNxDLsAUN7yz9yaqr-OQy5jSDEgSFp-V.ip-10-240-5-59

Барвіненко Віталій Дмитрович

кандидат наук з державного управління

ПРИНЦИП СУБСИДІАРНОСТІ ТА ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

У науці конституційного права все частіше і частіше йдеться про те, що національна система права у частині захисту прав людини в Україні потребує трансформації. В умовах збройних конфліктів одним з не самих очевидних, але важливих напрямів розвитку цієї системи є її локалізація.

Локалізація може здійснюватися в рамках сучасного етапу муніципальної реформи у двох напрямках:

- формування та розширення переліку муніципальних прав людини;
- подальше залучення органів місцевого самоврядування до захисту прав людини.

Важливим науковим завданням слід уважати розробку пропозицій щодо кожного з цих напрямів.

Для того, щоб охарактеризувати зміст першого напрямку локалізації системи захисту прав людини в Україні (формування та розширення переліку

муніципальних прав людини), доцільно звернутися до дефініції поняття «муніципальні права людини»).

Одне з найбільш ґрунтовних визначень муніципальних прав людини надав Б.Я. Кофман. На думку дослідника, під муніципальними правами людини (особистості, жителя-члена ТГ) «слід розуміти сукупність суб'єктивних можливостей людини, що виникають в рамках ТГ в умовах МСВ і функціонування публічної самоврядної (муніципальної) влади та скеровані на задоволення устремлінь, потреб, інтересів її членів відповідно до їх екзистенційних настанов, що здійснюються протягом життєвого циклу людини та реалізуються через використання її конституційного статусу, шляхом локальної інтерпретації конституційних прав, свобод і обов'язків, а також шляхом формування на основі їх тлумачення самостійного блоку прав, свобод і обов'язків, які пов'язані з існуванням, функціонування та діяльністю людини в умовах локальної демократії» [1, с. 70].

Перший напрям локалізації системи захисту прав людини в Україні – формування та розширення переліку муніципальних прав людини – вже реалізується. Його поглиблення та інтенсифікація є можливими у разі поєднання його з другим напрямом, який вище було охарактеризовано як подальше залучення органів місцевого самоврядування до захисту прав людини. Таке залучення у процесі реформи децентралізації публічної влади може відбуватися при подальшій реалізації принципу субсидіарності.

Назва цього принципу має латинські коріння. І.В. Данилюк відмічає, що «слово *subsidium* у римській військовій справі трактується як зважена допомога за необхідності, щоб а) надати допомогу у випадку потреби (порятунком від можливої поразки), б) завдати вирішального удару під час битви з метою переможного вирішення битви. Важливо відмітити, що латинське походження слова «субсидіарність» вказує на наступні два різних значення: бути готовим втрутитися і втрутитися, щоб підтримати» [2, с. 131]. С. А. Квітка пропонує уважати, що «субсидіарність (від лат. *Subsidiaries* - допоміжний) - організаційний і правовий принцип, згідно з яким завдання

повинні вирішуватися на найнижчому, малому або віддаленому від центру рівні, на якому їх вирішення можливе й ефективне. Ідея субсидіарності споріднена децентралізації» [3, с. 28]. Обидва приклади демонструють сутність принципу субсидіарності.

В українській юридичній літературі наразі варто констатувати дуальний підхід до аналізу змісту поняття принципу субсидіарності при визначенні векторів його дослідження.

Перший вектор – європейський. В межах цього вектору принцип субсидіарності в юридичній українській науці досліджувався переважно фахівцями з права ЄС. Але не тільки – його наявність констатують і у документах органів Ради Європи, зазначаючи, що «принципи субсидіарності та повсюдності є принципами Європейської хартії місцевого самоврядування» [4, с. 92].

Другий вектор – це аналіз реалізації та потенціалу принципу субсидіарності на національному рівні. Принцип субсидіарності почав привертати увагу фахівців з муніципального права починаючи з 2014 – 2015 років, коли проектні документи щодо чергового етапу муніципальної реформи (зараз це її поточний етап) почали містити посилання на нього. З того часу принцип субсидіарності розглядається як один з принципів сучасного українського конституціоналізму. Важливість цього принципу надає підстави уважати його не лише принципом, але й цінністю сучасного українського конституціоналізму.

Визначення сутності та змісту цього принципу привертають увагу до того, що в українських юридичних дослідженнях він «залишається» принципом, поширеним у країнах-членах ЄС, де він реалізується повною мірою (щодо України висловлюються різні думки, навіть такі, що цей принцип не можна уважати принципом конституціоналізму, поки його не закріплено у Конституції України), а також одним з принципів реформи децентралізації публічної влади.

Варто привернути увагу до того факту, що принцип субсидіарності, коли йдеться про національний рівень (тобто, про цей принцип як про один з принципів сучасного українського конституціоналізму), навряд чи варто штучно обмежувати лише питаннями децентралізації публічної влади. Це зауваження сформульовано з огляду на те, що найчастіше в роботах він згадується саме так. Наприклад, В. Гладій пише: «принцип субсидіарності виконує роль ефективного інструментального методу децентралізації (муніципалізації). Під останньою розуміється отримання органами місцевого самоврядування політичної автономії разом із новими функціями і ресурсами, що зумовлює настання відповідної економічної автономії» [5, с. 103]. Принагідно зазначимо, що, як влучно сформулював В.В. Грубась, «децентралізація це такий спосіб територіальної організації влади, при якому держава передає право на прийняття рішень з визначених питань або у визначеній сфері структурам локального або регіонального рівня» [6, с. 21].

Ще одна ремарка стосується того, що принцип субсидіарності нібито потребує закріплення у тексті Конституції України для того, щоб уважатися одним з принципів сучасного українського конституціоналізму. Навряд чи слід очікувати на внесення відповідних змін до Основного закону, і тільки після цього вести мову про те, що цей принцип нарешті став принципом сучасного українського конституціоналізму.

Л.Р. Наливайко та Ю.В. Ковбаса зауважили, що, «попри важливість принципу субсидіарності, у Конституції України до системи принципів місцевого самоврядування його не зараховано, щоправда, як і жоден інший принцип місцевого самоврядування» [7, с. 29]. Це констатація факту, але навряд чи потрібно прагнути закріплювати у Конституції усі основні положення для подальшого розвитку суспільства та держави детально та буквально.

Л.Р. Наливайко та Ю.В. Ковбаса продовжують, констатуючи також, що «законодавець не здійснює легального закріплення принципу субсидіарності й у спеціальному нормативно-правовому акті, спрямованому на регулювання

муніципальних відносин. Щоправда, принцип поєднання місцевих і державних інтересів опосередковано пов'язаний із принципом субсидіарності, проте цього замало для його ефективної правореалізації» [7, с. 30]. Ця позиція не дуже зрозуміла, і їй можна адресувати – за аналогією – ті ж аргументи, що й попередній тезі цих авторів.

Отже, який би не застосовувався підхід до аналізу змісту поняття принципу субсидіарності при визначенні векторів його дослідження, принцип субсидіарності фактично є одним з найважливіших принципів, коли йдеться про перспективи подальшого удосконалення системи захисту прав людини в Україні. Це особливо яскраво проявляється у теперішній ситуації. А тому, хотілося б привернути увагу до дослідження його потенціалу не тільки фахівців з муніципального права, але й фахівців з конституційного права.

Динаміка повноважень від центральних органів влади до місцевих супроводжується динамікою коштів на забезпечення реалізації цих повноважень. Ця динаміка в Україні важлива не сама по собі, а у контексті забезпечення прав і свобод людини і громадянина – місцеві органи публічної влади зможуть робити це більш ефективно. Таким чином, ситуація з реалізацією прав і свобод людини і громадянина може істотно покращитись, особливо коли йдеться про соціальні та культурні права.

Резюмуючи, зазначимо: принцип субсидіарності варто уважати не лише одним з принципів сучасного українського конституціоналізму, але й однією з його цінностей. Він є важливим елементом аксіологічного підґрунтя подальшої розбудови та удосконалення системи захисту прав людини в Україні.

Література:

1. Кофман Б.Я. Муніципальні права людини (особистості) як фактор вдосконалення конституційно-правового статусу людини і громадянина. *Часопис Київського університету права*. 2019/2. С. 64-71.

2. Данилюк І. В. Етимологія та сутнісні характеристики принципу субсидіарності. *Грані*. 2017. Т. 20. № 7. С. 130-135.

3. Квітка С. А. Принцип субсидіарності та процеси децентралізації в Україні. *Аспекти публічного управління*. 2015. - № 4. - С. 28-35.

4. Панчишин Р. І. Конституювання реформи децентралізації: проблемні питання та шляхи вирішення. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету : серія: Право*. 2019. Т. 1. Вип. 55. С. 91–93.

5. Гладій В. Принцип субсидіарності як умова модернізації системи місцевого самоврядування сучасної України. *Evropský politický a právní diskurz*. 2015. Sv. 2 Vyd. 6. С. 101-108.

6. Грубась В.В. Реалізація принципу субсидіарності в процесі децентралізації. *Грані*. 2016. № 1. С.17-23.

7. Наливайко Л.Р., Ковбаса Ю.В. Принцип субсидіарності як один із головних принципів діяльності органів місцевого самоврядування. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2015. Вип. 6. Т. 1. С. 28-31.

Д'ячкова Марія Олегівна

*к.ю.н., завідувач відділом аспірантури і докторантури
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Сидорчук Владислав Васильович

*асистент кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»*

**ДО ПИТАННЯ ЩОДО ВКЛЮЧЕННЯ ДО ПЕРЕЛІКУ ОСІБ, ЩО
МАЮТЬ ПРАВО ПРЕДСТАВЛЯТИ ЦИВІЛЬНОГО ВІДПОВІДАЧА –
ЗАКОННОГО ПРЕДСТАВНИКА**

З метою процесуальної економії і пришвидшення відновлення порушених, внаслідок вчинення кримінального правопорушення, прав особи

в кримінальному процесуальному судочинстві передбачена можливість подавати цивільний позов. Так, «особа, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової та/або моральної шкоди, має право під час кримінального провадження до початку судового розгляду пред'явити цивільний позов до підозрюваного, обвинуваченого або до фізичної чи юридичної особи, яка за законом несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діяннями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння. На захист інтересів неповнолітніх осіб та осіб, визнаних у встановленому законом порядку недієздатними чи обмежено дієздатними, цивільний позов може бути пред'явлений їхніми законними представниками.

Цивільний позов в інтересах держави пред'являється прокурором. Цивільний позов може бути поданий прокурором у випадках, встановлених законом, також в інтересах громадян, які через недосягнення повноліття, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самостійно захистити свої права» [1].

Ми б хотіли звернути увагу на те, що інтереси неповнолітньої особи в контексті подання цивільного позову може представляти законний представник. КПК містить наступні положення стосовно зазначеного учасника кримінального провадження: «Якщо підозрюваним, обвинуваченим є неповнолітній або особа, визнана у встановленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною, до участі в процесуальній дії разом з ним залучається його законний представник. Як законні представники можуть бути залучені батьки (усиновлювачі), а в разі їх відсутності - опікуни чи піклувальники особи, інші повнолітні близькі родичі чи члени сім'ї, а також представники органів опіки і піклування, установ і організацій, під опікою чи піклуванням яких перебуває неповнолітній, недієздатний чи обмежено дієздатний» [1]. Зрозуміло, що це пояснюється відсутністю повної правоздатності неповнолітніх осіб.

Однак у випадку, якщо неповнолітня особа у кримінальному провадженні виступає у ролі цивільного відповідача, то у КПК не передбачена можливість ні бути відповідній особі відповідачем, ні представлення її інтересів законним представником: «цивільним відповідачем у кримінальному провадженні може бути фізична або юридична особа, яка в силу закону несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану кримінально протиправними діями (бездіяльністю) підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, та до якої пред'явлено цивільний позов у порядку, встановленому КПК» [1].

З огляду на відсутність прямої вказівки у відповідній нормі на неповнолітню особу чи законного представника неповнолітньої особи – у правозастосовній діяльності виникають розбіжності. Одні вважають, що стосовно відповідача – неповнолітньої особи необхідно подавати позов у цивільному судочинстві (що нами вважається неприйнятним, оскільки втрачається оперативність відновлення порушених прав особам, які постраждали внаслідок кримінального правопорушення, що тягне за собою порушення завдань кримінального провадження, закріпленого у статті 2 КПК), інші – що можна застосувати аналогію із цивільним позивачем (де передбачена можливість участі законного представника щодо захисту інтересів неповнолітніх осіб шляхом подання цивільного позову у кримінальному судочинстві).

Для того, щоб розібратися в цьому питанні і визначитись, який з запропонованих варіантів доцільніше використовувати, вважаємо за необхідне дослідити окремі норми цивільного законодавства, які стосуються питання відшкодування шкоди неповнолітніми особами. Так, що стосується відшкодування школи, завданої малолітньою особою, то: «шкода, завдана малолітньою особою (яка не досягла чотирнадцяти років), відшкодовується її батьками (усиновлювачами) або опікуном чи іншою фізичною особою, яка на правових підставах здійснює виховання малолітньої особи, - якщо вони не

доведуть, що шкода не є наслідком несумлінного здійснення або ухилення ними від здійснення виховання та нагляду за малолітньою особою» [2].

Що ж стосується відшкодування шкоди, завданої неповнолітньою особою, то: «неповнолітня особа (у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років) відповідає за завдану нею шкоду самостійно на загальних підставах. У разі відсутності у неповнолітньої особи майна, достатнього для відшкодування завданої нею шкоди, ця шкода відшкодовується в частці, якої не вистачає, або в повному обсязі її батьками (усиновлювачами) або піклувальником, якщо вони не доведуть, що шкоди було завдано не з їхньої вини» [2].

Також передбачені особливості щодо відшкодування шкоди, завданої неповнолітньою особою після набуття нею повної цивільної дієздатності: «шкода, завдана неповнолітньою особою після набуття нею повної цивільної дієздатності, відшкодовується цією особою самостійно на загальних підставах. У разі відсутності у неповнолітньої особи, яка набула повної цивільної дієздатності, майна, достатнього для відшкодування завданої нею шкоди, ця шкода відшкодовується в частці, якої не вистачає, або в повному обсязі її батьками (усиновлювачами) або піклувальником, якщо вони дали згоду на набуття нею повної цивільної дієздатності і не доведуть, що шкоди було завдано не з їхньої вини. Обов'язок цих осіб відшкодувати шкоду припиняється з досягненням особою, яка завдала шкоди, повноліття» [2].

Отже, зважаючи на вищезазначене, необхідно зазначити, що в залежності від характеристики неповнолітньої особи можуть бути різні варіанти стосовно її участі в якості цивільного відповідача у кримінальному провадженні:

- малолітня особа має бути обов'язково представлена батьками або опікунами (законним представником), які мають відшкодовувати завдану малолітньою особою шкоду, якщо вони не доведуть, що шкода не є наслідком несумлінного здійснення або ухилення ними від здійснення виховання та нагляду за малолітньою особою. З огляду на це, нами

вбачається, що незважаючи на відсутність у КПК серед переліку осіб, які можуть бути цивільним відповідачем малолітньої/неповнолітньої особи або їх законного представника – вони можуть виступати у якості цивільного відповідача у кримінальному провадженні за аналогією права для досягнення завдань кримінального провадження;

- неповнолітня особа (14- 18 років) або неповнолітня особа, яка набула повної цивільної дієздатності (щодо неї відбулася емансипація), як ми уже визначили вони відповідають за завдану ними шкоду самостійно на загальних підставах. З огляду на це вони можуть бути цивільним відповідачем у кримінальному провадженні на загальних підставах, оскільки щодо її цивільної відповідальності відсутні будь-які особливості (крім субсидіарної відповідальності батьків або піклувальників). Можливо, що саме ця особливість не була врахована законодавцем, коли серед осіб, які своїми протиправними діями завдали шкоду, коли він виділив підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи. Тобто, на нашу думку категорії підозрюваний і обвинувачений в цьому випадку включають в себе неповнолітню особу (14-18 років) або неповнолітню особу, яка набула повну цивільну дієздатність, а отже вони можуть вільно виступати у якості цивільного відповідача у кримінальному провадженні.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : кодекс України № 4651-VI від 13 квітня 2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>;
2. Цивільний кодекс України : кодекс України № 435-IV від 16 січня 2003 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n5523>.

Владишевська Вікторія Вікторівна

*докторка філософії у галузі права, доцентка кафедри міжнародного
та європейського права*

Національного університету «Одеська юридична академія»

ДИПЛОМАТІЯ ВОЄННОГО ЧАСУ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПРОТОКОЛЬНІ РЕАЛІЇ

Початок ХХІ століття переповнений багатьма вкрай важливими подіями зовнішньополітичної діяльності держав у всьому світі, де не залишається осторонь і наша суверенна держава Україна.

З 24 лютого українська дипломатія, як і всі інші сфери життя нашої країни, перейшла в екстрений режим роботи. В умовах широкомасштабної агресії російської федерації дипломатичний фронт має не менше значення, аніж воєнний фронт, адже саме завдяки дипломатії (як у державному вимірі, так і у публічному) реалізовується цілий ряд завдань, а саме: зброя; санкції проти РФ; кандидатський статус в ЄС; фінансова допомога від Заходу; формування позитивного іміджу держави на міжнародному рівні; формування і зміцнення антиросійської коаліції на міжнародному рівні; донесення достовірної та правдивої інформації іноземним аудиторіям з метою отримання воєнної, фінансової, правової допомоги та підтримки у боротьбі із російським загарбником.

Події останніх років (Ковід-19, повномасштабна війна в Україні) свідчать про те, що українська дипломатія стає більш мобільною, гнучкою, сучасною та адаптивною, яка миттєво реагує на всі виклики часу. Повномасштабна війна, як виклик глобального рівня, в епіцентрі якого опинилась наша країна стала серйозним кроком для активізації та пошуку нових підходів в аспекті здійснення зовнішньої політики Президентом України, Верховною Радою України, Міністерством закордонних справ України.

Українська дипломатія завжди була високоефективною, професійною, патріотичною – з першого дня незалежності і до сьогодні. Але, вона завжди була надто досить спокійною та скромною. Поштовх для зародження нової, дещо нетипової для нас української дипломатії, дав Президент Володимир Зеленський. Зараз, під час широкомасштабної війни проти українського народу, саме президент Володимир Зеленський є головним українським дипломатом. Стиль зовнішньої політики, притаманний Президенту України, дуже відрізняється від "класичної дипломатії" й інколи, на перший погляд, характеризується «недипломатичною дипломатією», а саме: інколи досить прямі та жорсткі промови та звернення до світової спільноти, обраний дрес-код для переговорів, зустрічей та візитів, використання всіх можливостей цифрової дипломатії і т.д.

Україна (і офіційні структури, і активна громадськість) має безпрецедентні, широкі можливості для донесення своєї позиції, утвердження та формування привабливого іміджу країни у всьому світі. Прикладами такої сучасної, гнучкої української дипломатії можуть бути наступні:

- Так, 17 березня 2022 року у відеозверненні до німецьких парламентаріїв президент України Володимир Зеленський закликав Німеччину вжити додаткових заходів для того, щоб зупинити агресію росії. "Вторгненням в Україну росія знову будує "стіну" через Європу, яку Німеччина не помічає. Не Берлінською, але посеред Європи. Між свободою та неволею. І стіна ця міцнішає з кожною бомбою, яка падає на Україну, з кожним рішенням, яке не приймається заради миру, не приймається, хоча може допомогти", - відмітив Зеленський. Президент дорікнув ФРН нерозумінням того, що нині переживають українці і сказав, що через непомічання Німеччиною цієї "стіни" деякі держави за океаном, імовірно маючи на увазі США, стали ближче до України, ніж ФРН, тим самим висловивши критику на адресу Німеччини за недостатню допомогу, яку вона надає Україні і навпаки – за зайву м'якість щодо країни-агресора. Водночас

Президент висловив подяку тим, хто підтримує Україну: звичайним німцям, які щиро допомагають українцям на вашій землі; журналістам, які роблять свою роботу чесно, показуючи все зло, яке росія принесла нам [1].

- Ще одним яскравим прикладом сучасної, гнучкої дипломатії є вибір вбрання Президента України та членів делегації для проведення зустрічей та переговорів з представниками світової спільноти. Кожного разу Володимир Зеленський виглядає як сильний, впевнений «військовий лідер», який виборює свободу всього українського народу. Президент кожного разу, за допомогою вдало та доречно підбраного дрес-коду, показує всьому світу, яку роль та місію виконує у конкретній ситуації.

Українська дипломатія і міжнародна діяльність керівництва нашої країни з 24 лютого і по теперішній час доводять свою спроможність активно впливати на події, пов'язані з опором українського народу широкомасштабній агресії з боку рф. Дипломатичний фронт не стоїть осторонь реального фронту і виконує надважливу місію у декількох вимірах: безпековому, політичному та гуманітарному та інформаційному. Станом на сьогоднішній день, завдяки щоденним зусиллям керівництва країни вдалось досягнути великих успіхів та безпрецедентної підтримки усіма цивілізованими країнами світу на шляху до нашої перемоги.

Література:

1. Зеленський у Бундестазі дорікнув ФРН за співпрацю з росією. URL:
<https://www.dw.com/uk/zelenskyi-u-bundestazi-doriknuv-frn-za-spivpratsiu-z-rosiieiu/a-61158195>

Рязанов Михайло Юрійович

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри загальної теорії права та держави
Національного університету «Одеська юридична академія»*

АРХЕТИПИ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ У ФОРМУВАННІ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ САМОБУТНОСТІ

Сьогодні нашу країну спіткали складні соціальні, політичні, економічні та інші перетворення, які ставлять нові виклики і перед юридичною наукою. В умовах повномасштабної агресії, дослідники різних шкіл та напрямів вітчизняної юриспруденції мають об'єднатися для якомога повнішого вивчення та розуміння багатогранності та складності явищ в сфері права та держави. Розробка адекватних українському суспільству напрямків політики, вибудовування пріоритетних напрямків інституціональних реформ, формулювання принципів та орієнтирів законотворчої діяльності, тісно пов'язані з вивченням рівнів архетипової обумовленості правового життя суспільства і сприяє збереженню національно-культурної ідентичності українців.

Архетип правової культури - первинний, відтворюваний серед поколінь правовий образ, що виникає з культів, вірувань, міфології та релігійних цінностей, що формують розуміння правових і юридично значущих дій чи відносин [1].

Серед архетипів (інваріантів) української правової культури, виділяються: соборність, «центр», «перемога добра», «свій – чужий», «патріархальність», «симфонічна особистість», «герой». Відношення цих архетипів до основних архетипів української правової культури, визначали розвиток України та її національну правову систему. Архетипові структури на різних етапах відтворюють основні елементи розвитку правової культури, такі як: ставлення до приватної власності, цілісність території, духовно-моральний розвиток як факт стабільності й розвитку України, усвідомлення власної національної правової ідентичності. Правові архетипи являють

собою базову модель правової культури, разом із політичним, духовно-моральним досвідом народу, перебуваючи з ними в нерозривному зв'язку й органічно включені до загального ціннісно-нормативного середовища суспільства. Сама ж сукупність архетипів – це «прообрази», символи, ритуали, мотиви, сюжети, що формують фундамент правової культури нації. При цьому, якщо ментальність відтворює форму і стиль юридичного мислення, то архетипи виражають схильність до певного способу розуміння правової дійсності.

Слід виокремити кілька загальнокультурних міфологем, уплетених у сучасну правову матерію. Право кожного на недоторканність приватного життя, особисту і сімейну таємницю, захист честі й доброго імені, таємницю листування, телефонних переговорів є реципійованими елементами міфології, оскільки «ім'я» у міфології це персональний знак людини, що визначає її місце у світі в цілому. Звідси бере джерело табування використання імені пов'язане з охороною людини, його особистих речей для запобігання нанесення шкоди ззовні [2].

Особливим інваріантом української правової культури виступає ідея соборності. Концепція соборності побудована на фундаменті демократизму та пов'язана з теорією «вселюдності української культури». Поряд з індивідуальною незалежністю і свободою, в українській культурі полягали почуття взаємодопомоги, розуміли необхідність збереження державно-централізованих зв'язків, які обумовлені специфікою слов'янської духовності, побудованої на основах православ'я. Прототипом такого існування можна вважати козацтво, в якому влада здійснювалася за допомогою прямої демократії.

В продовження даної ідеї, варто згадати про архетип героя, який також тісно пов'язаний з ідеєю козацтва, з яким порівнювалось середньовічне лицарство. Основним мотивом образу лицаря виступає служіння жіночій постаті або монарху. Якщо вести мову про козака, то таким мотивом може виступати наприклад, служіння Матері-Землі, або народу. Тобто, не

зважаючи на схожість між ідеєю козацтва та лицарства, в контексті їх мотивів прослідковуються відмінності. Так, у лицарства прослідковуються егоїстичні початки. Навдміну від цього, українська традиція визначає основною функцією Героя захист інтересів людей, які є його земляками. У загальному сенсі вони служать Батьківщині [3].

Концепція соборності втілила потужний вплив на розвиток поняття соборна особистість, що з часом трансформувалась в ідею «симфонічної особистості». Це поняття охоплює ідею існування суб'єкта національної культури, а відповідно формуються певні цінності та ідеали, які пропагуються відповідним носієм.

Якщо говорити про правову культуру українського народу, то тут проступає безперечна перевага соціальних цінностей та інтересів. У більшості представників української культури, особистість завжди тісно пов'язана із суспільним початком, протиставляючись індивідуалізму. Характерною рисою психології виступали ідеали, побудовані на зв'язку особистості із суспільством, що проявляються в реалізації «спільної справи» і в русі до спільної мети. Це додало особливого колориту українському правовому менталітету, що ґрунтується на тісній взаємодії й переплетенні колективізму й індивідуалізму. У національній українській правосвідомості першорядну роль відіграє обов'язок і лише потім – правомочності [4].

Одним з джерел системи філософсько-правових понять що впливали на українську правову ідентичність виступало православ'я. Формуючись як світосприймання українського населення, релігія визначала правила поведінки, спрямовані на виживання землеробської громади, формуючи відповідні звичаї, які були тісно пов'язані з релігійними нормами. Являючи собою осілі землеробські громади, слов'яни наділяли божественним значенням природні об'єкти, а також застосовували їх у судових процесах, як доказ правди й справедливості. У суді цьому надавали великого значення, оскільки вважали, що наприклад земля не є прихильною до того, хто заприсяг їй ложно, або вода не сприйме того, хто каже кривду.

Слід наголосити, що світ українського народу з стародавніх часів являв собою взаємодію з навколишньою реальністю, при цьому, у українських поглядах з'явилися перші уявлення про владу, як частину природи, тим самим наділяючи її сакральністю, верховністю, непорушністю, як прообраз процесу легітимації влади. Перші спроби сакралізації влади, з одного боку, і норм поведінки – з іншого, дали поштовх до формування у українського народу відповідних правових уявлень та власного правового усвідомлення.

Таким чином, правові архетипи сприяють збереженню, а також відновленню всієї самобутності й специфічності української правової традиції. Крім того, збереження правових архетипів, сприяє зміцненню правокультурного фундаменту, що є основою для підтримки та збагаченню національної правової системи, ієрархії образів, символів, моделей і форм правової поведінки.

Література:

1. Олейников С. М. Архетипи правової культури й дисфункції правової антикультури. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія.* 2012. №3 (13).
2. Рязанов М. Ю. Слов'янська культура як основа становлення традицій української державності. *Актуальні проблеми політики : зб. наук. праць / кер. авт. кол. С. В. Ківалов; відп. за вип. Л.І. Кормич. О. : Фенікс, 2010. Вип. 39. 720 с.*
3. Васюк К. М. Етнічні особливості архетипу героя в слов'янській культурі. *PSYCHOLOGICAL JOURNAL.* 2018. №4 (14).URL: <https://doi.org/10.31108/2018vol14iss4>
4. Рязанов М. Ю. Слов'янське право в правовій спадщині України : монографія; за ред. д. ю. н., проф. Ю. М. Оборотова. Одеса: Фенікс, 2015. 160с.

Ужитчак Анастасія Юрїївна

аспірант кафедри історії держави та права

Національного університету «Одеська юридична академія»

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Проблематика розвитку кримінально-правової політики держави на сьогоднішній день є актуальною, так як злочинність серед різних прошарків населення є однією з найбільш обговорюваною темою сьогодення. Необхідність удосконалення кримінального законодавства та профілактики злочинності зумовлена тим, що актуальність цієї теми не перестає бути нагальною в нашому житті. Період війни у державі завжди супроводжується підвищенням рівня злочинності серед різних верств населення, малолітніх, неповнолітніх у тому числі, що спричиняє значні ускладнення у суспільному житті України. Перед владою стоїть завдання щодо покращення життя населення, надивлячись на умови в яких вона зараз перебуває. Одним із способів цього покращення може стати перегляд та вдосконалення кримінально-правової політики. Дослідження поняття та змісту кримінально-правової політики цікавило суспільство з найдавніших часів, таким чином кримінально-політичні ідеї можна знайти ще в працях мислителів та юристів античної доби, наприклад, Сократ, Платон, Арістотель.

В Україні до початку ХХІ століття питання політики у сфері боротьби зі злочинністю та її складових, таких як кримінально-правової, кримінальної процесуальної, кримінально-виконавчої та кримінологічної політики практично не досліджувались. У більш сучасному періоді визначенням поняття та змісту кримінально-правової політики держави займалися такі вчені, як: Д. О. Балабанова, Є.Л. Стрельцов, О. О. Дудоров, М. І. Хавронюк, В. І. Борисов та інші. Проте, М. П. Чубинський зазначав, «хто перший застосував термін кримінальна політика – в науці не встановлено... Уже в 1804 році Фейєрбах говорив про кримінальну політику як про поняття, що

існує» та це були перші ґрунтовні дослідження кримінальної політики, що були здійснені у кримінально-правовій науці [1].

О. О. Дудоров та М. І. Хавронюк вважають, що кримінально-правова політика, будучи частиною державної політики, являє собою «напрямок діяльності спеціально-уповноважених органів, який стосується охорони прав і свобод людини та громадянина, суспільства і держави від суспільно небезпечних посягань шляхом застосування покарання та інших заходів кримінально-правового характеру до осіб, які вчинили такі посягання, а також шляхом запобігання зазначеним посяганням за допомогою правового виховання і заходів профілактики індивідуального і спеціально кримінологічного характеру»[2].

Кримінально-правова політика, за точкою зору Борисова В. І., нерозривна складова частина всієї політики Української держави. Вона являє собою напрям боротьби зі злочинністю, який базується на нормах законодавства України про кримінальну відповідальність і знаходить свій прояв у законах України, указах Президента України, постановах Кабінету Міністрів України, рішеннях державних органів, політичних партій та громадських організацій, спрямованих на проведення цієї діяльності [3, с.18].

Отже, підводячи підсумок можемо стверджувати, що чіткого визначення кримінально-правової політики не існує, яке б підтверджувалося на законодавчому рівні. Було розглянуто велику кількість наукових праць щодо дослідження терміну кримінально-правова політика, її особливостей та значення у державі. Ми можемо запропонувати своє тлумачення кримінально-правової політики. На нашу думку, кримінально-правова політика – це невід’ємна складова частина політики будь якої держави, а також діяльність органів державної влади та організацій, яких стосується охорони прав і свобод людини та громадянина, суспільства і держави від суспільно небезпечних, протиправних діянь (діяльність або бездіяльність) шляхом застосування покарання або інших методів. На нашу думку

необхідно створити нову стратегію розвитку законодавчої бази щодо кримінальної відповідальності різних верст населення, а також способів профілактики та попередження злочинності в умовах збройного конфлікту.

Література:

1. Чубинский, М. П. Курс уголовной политики. М.П. Чубинский. Изд. 2-е. – СПб. : Тип. т-ва «Общественная польза», 1912. 426 с.
2. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навчальний посібник. за ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2014. С. 56.
3. Фріс П.Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми: Монографія. К., 2005. С. 332.
Науковий керівник – Вітман К. М. д.п.н., проф. кафедри історії держави та права Національного університету «Одеська юридична академія»

Марченко Дмитро Валерійович

*аспірант першого року навчання кафедри міжнародного
та європейського права*

Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗМІНИ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В сучасних умовах воєнного стану в Україні, введеного 24 лютого 2022 р., нагальним є питання потреби у змінах правової системи України, враховуючи особливості правового режиму воєнного стану.

Метою статті є науковий аналіз мети, принципів, змісту адаптації правової системи України під реалії воєнних часів.

Для досягнення зазначеної мети було застосовано методологію закономірного та випадкового у соціальних реаліях. Завдяки цьому можливо дійти висновків про доцільність та обґрунтованість змін в правовій системі України.

У статті доводиться, що існуюча правова система України в умовах воєнного стану потребує відповідних змін.

Так, конкретні воєнні загрози приводять до змін, зокрема, у системі органів публічної влади; тимчасове обмеження прав і свобод людини і громадянина, застосування особливих (надзвичайних) організаційно-правових засобів для забезпечення, захисту та охорони прав людини в умовах війни.

Виклад основної частини.

Правова система України — це цілісна, структурно впорядкована за допомогою джерел права та інших юридичних засобів стійка взаємодія суб'єктів національного права, що забезпечує досягнення належного правопорядку як необхідної умови функціонування та розвитку українського суспільства.

Правова система України за формальними ознаками тяжіє до романо-германської правової сім'ї, а отже, головним орієнтиром для неї є верховенство права. Мета верховенства права — запровадження такого правопорядку, який не допускає свавілля державної влади, створює спеціальні правові механізми, завдяки яким суспільство може контролювати діяльність держави [1, с.160].

Правова система України зберігає певні залишки попередньої, соціалістичної системи, вона має статус правової системи перехідного типу. За формально-юридичними ознаками національна правова система успадковує західну правову традицію.

На сучасному етапі вітчизняна правова система відчуває вплив глобалізаційних процесів і потребує оптимізації. Основними тенденціями її розвитку є визнання принципу верховенства права і пріоритетності прав людини, забезпечення провідної ролі нормативно-правового акта в системі джерел права, кодифікація законодавства, виникнення нових галузей права, зближення публічного і приватного права, впровадження європейських правових стандартів у нормотворчу і правозастосовну практику [2, с.65-75].

Напередодні повномасштабної війни і до тепер в Україні відбуваються трансформаційні зміни, головне місце в яких займає право, яке функціонує у вигляді цілісної правової системи.

Реалізація державного суверенітету, формування засад правової державності та поваги до прав і свобод людини – все це стає можливим лише за умови розвиненої правової системи [6,с.526].

Стратегічний напрям розвитку сучасної української держави – приєднання до Європейського Союзу – зумовлює необхідність проведення реформаторських та інтеграційних заходів у правовій сфері, які мають забезпечити ефективні механізми соціального розвитку.

Слід відзначити, що Конституція України містить положення, що відображають за своїм змістом принципи правової системи України.

Так, зокрема, в її преамбулі зазначається, що Конституцію України прийнято згідно з вираженням суверенної волі народу, а народ є єдиним джерелом влади і носієм суверенітету в Україні. Статус народу як владного суверену (закріплено у ст. 5 Конституції України) забезпечується системою гарантій при визнанні та дії принципу верховенства права (відповідно до ст. 8 Конституції України); конституційно закріплюється демократична організація публічної влади (ст. 5, 6, 7 Конституції України), а також визнання людини як найвищої соціальної цінності (ст. 3 Конституції України).

Таким чином, простежується сутність правової системи України як прояву установчої влади Українського народу при затвердженні верховенства ліберально-демократичних цінностей, що кореспондують принципам європейської правової системи.

Втім, важливим є не тільки закріплення цих принципів в Основному Законі держави, але й їх реальне втілення в сучасні правові реалії.

Особливо в умовах воєнного стану правова система має залишатися цілісною, бути тією основою, завдяки якій може функціонувати держава для досягнення однієї з її мети - утвердження правової свободи людини, що

передбачає, перш за все, забезпечення та захист прав і свобод людини і громадянина в будь-яких екстремальних умовах.

Сучасні реалії воєнного стану, російська збройна агресія, широкомасштабна війна російської федерації проти України обумовлюють наявність та об'єктивну необхідність змін у сучасній правовій системі для забезпечення реалізації вищезазначених принципів.

Перш за все, слід відзначити, що в умовах воєнного стану змінюється нормативна основа українського законодавства.

Так, в умовах воєнного стану поряд з постійними нормативно-правовими актами починають діяти також надзвичайні (тимчасові) та інші нормативно-правові акти, що регулюють суспільні відносини безпосередньо під час воєнного стану, а саме: Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015; Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022; Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану» від 13.07.2011 та ін.

В умовах воєнного стану змінюється функціональний механізм правової системи, що обумовлено загрозами збройної агресії, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності.

Зокрема, зміни відбуваються у системі органів публічної влади, а саме: трансформація конституційно визначеної системи місцевих органів виконавчої влади у військові державні адміністрації.

Разом з цим, правова система України в умовах воєнного стану потребує, в тому числі, посилення централізації у системі виконавчої влади та необхідність поєднання централізації та децентралізації; набуття додаткових повноважень та зміна алгоритму реалізації функцій місцевих органів публічної (виконавчої та самоврядної) влади, за якого пріоритетними стають функції, обумовлені воєнним станом та викликами у сфері національної безпеки і оборони.

Все ж таки у правовій системі центральне місце посідає людина (її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека), з якою пов'язані мета, принципи, зміст та функціональний механізм права, тому важливого значення у контексті змін має аналіз правового статусу людини і громадянина в умовах воєнного стану.

Відповідно до ч. 2 ст. 64 Конституції України та ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан передбачає тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина із зазначенням строку дії цих обмежень.

При цьому існує перелік прав і свобод, які не підлягають обмеженню в умовах війни.

Отже, порушення прав людини внаслідок воєнних дій потребує підвищеного ступеня їх захисту, який можна визначити як особливий або надзвичайний.

Механізм цього захисту може включати такі особливі (надзвичайні) організаційно-правові засоби, а саме: встановлення (посилення) охорони об'єктів критичної інфраструктури та об'єктів, що забезпечують життєдіяльність населення, і введення особливого режиму їх роботи; запровадження комендантської години, а також встановлення спеціального режиму світломаскування; перевірку документи у осіб, а в разі потреби проведення огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян; заборону торгівлі зброєю, сильнодіючими хімічними і отруйними речовинами, а також алкогольними напоями та речовинами, виробленими на спиртовій основі; встановлення порядку використання Фонду захисних споруд цивільного захисту; проведення евакуації населення, якщо виникає загроза його життю або здоров'ю; запровадження у разі необхідності нормованого забезпечення населення основними продовольчими і непродовольчими товарами та ін.

Ці заходи мають проводитись у межах та в порядку, встановленому чинним законодавством, що є особливо важливим в умовах воєнного стану з метою дотримання такого принципу як принцип верховенства права.

Отже, у контексті парадигми правової системи України забезпечення та захист прав і свобод людини, за будь-яких обставин та особливо в екстремальних умовах воєнного стану, є важливішим обов'язком держави.

Одним з елементів змісту правової системи є правосвідомість. В умовах російсько-української війни вона набуває особливого значення та потребує змістовного оновлення у бік підвищення значущості національної ідеї, національної ідентичності, національної культури та мови українців.

Сучасна українська правова система в умовах воєнного стану потребує певних змін, однак є константи, які повинні залишатись незмінними.

Так, об'єктивні воєнні загрози обумовлюють конкретні зміни. По-перше, це зміна нормативно-правової основи. По-друге, це зміни функціонального механізму правової системи. По-третє, це необхідність удосконалення ідеологічної складової у бік піднесення національної ідеї.

Активне реформування правової системи України сприятиме якісному її удосконаленню, дотриманню євроінтеграційного курсу, відповідності загальновизнаним міжнародним нормам і принципам.

Література:

1. Хаустова М.Г. Національна правова система за умов розбудови правової демократичної державності в Україні : монографія. Харків : Право, 2008. 160 с.
2. Хаустова М.Г. Правова система України: особливості становлення та сутнісні риси. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2011. № 21. С. 65-75.
3. Закон України «Про введення воєнного стану в Україні»: Указ Президента України від 24.02.2022 р.
4. Закон України «Про правовий режим воєнного стану».
5. Конституція України.

6. Сучасний український конституціоналізм. Проблеми сучасної конституціоналістики [М.В. Афанасьєва, О.В. Батанов, А.А. Єзеров та ін.] ; за ред. А.Р. Крусян. Одеса: Фенікс, 2015. Вип. 3. 526 с.

Науковий керівник – Ківалова Т. С., д.ю.н., професор кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»

Матковський Анатолій Анатолійович

аспірант кафедри міжнародного та європейського права

Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗМІНА ПРІОРИТЕТІВ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Будь-який збройний конфлікт, будь то конфлікт двох чи більше держав, громадянська війна, тощо, має вплив на правову систему держав-учасниць такого. На сьогоднішній день, коли світ вже встигли сколихнути безліч локальних війн та, зокрема, дві світові, правові системи держав у вигляді внутрішніх нормативно-правових актів передбачають свою так звану «трансформацію» у разі переходу держави у стан активних бойових дій або підготовки до таких. Наприклад Закон України «Про правовий режим воєнного стану» хоча і передбачає, що основним Законом, який діє під час воєнного стану є Конституція України, однак запроваджує іншу адміністративну систему правління у регіонах де такий стан запроваджено та має дещо інший підхід до дотримання прав людини на таких територіях, що просліджується у наступній статті: «В Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан, військове командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) можуть самостійно або із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування запроваджувати та здійснювати в межах

тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, передбачених указом Президента України про введення воєнного стану, такі заходи правового режиму воєнного стану: запроваджувати трудову повинність для працездатних осіб, не залучених до роботи в оборонній сфері та захисту критичної інфраструктури і не заброньованих за підприємствами, установами та організаціями на період дії воєнного стану з метою виконання робіт, що мають оборонний характер, а також ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, які виникли в період дії воєнного стану, та залучати їх в умовах воєнного стану до суспільно корисних робіт, що виконуються для задоволення потреб Збройних Сил України, інших військових формувань, правоохоронних органів і сил цивільного захисту, забезпечення функціонування національної економіки та захисту критичної інфраструктури і не потребують, як правило, спеціальної професійної підготовки осіб. За працівниками, залученими до виконання суспільно корисних робіт, на час виконання таких робіт зберігається попереднє місце роботи (посада). Порядок залучення працездатних осіб в умовах воєнного стану до суспільно корисних робіт та питання їхнього соціального захисту з урахуванням вимог закону визначаються Кабінетом Міністрів України».[1]

Також даний закон передбачає що військова адміністрація може використовувати потужності та трудові ресурси підприємств, установ і організацій усіх форм власності для потреб оборони, змінювати режим їхньої роботи, проводити інші зміни виробничої діяльності, а також умов праці відповідно до законодавства про працю. Даний підхід обумовлений переходом держави до воєнної економіки. Воєнна економіка – це специфічний сектор національного господарства підпорядкований цілям економічного забезпечення підготовки та ведення війни, інтересам задоволення воєнно-економічних потреб держави, та її збройних сил.[2] Таким чином зміна пріоритету держави в сторону мобілізації та комплектування збройних сил та забезпечення порядку на територіях, де

введено воєнний стан, передбачає трансформацію правової системи у бік верховенства закону. У зв'язку із чим стає жорсткіше покарання за окремі види злочинів, вчинених під час такого стану, обмежується захист державою прав людини та громадянина, а також постає питання щодо правового статусу громадян, які перебувають на окупованих територіях. Таким чином можна дійти до висновку, що зміна пріоритету правової системи під час збройного конфлікту є наслідком зовнішньо-політичних, економічних та соціальних чинників та не можна казати про трансформацію правової системи держави під час збройного конфлікту, оскільки багато положень, які діють під час воєнного стану є передбаченими законодавством.

Література:

1. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T150389?an=1>

2. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2003. 688 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Voienno_ekonomika

Науковий керівник – Сурілова О. О., д.ю.н., професор кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»